

Cambridge University Press
978-1-108-07127-7 - Corpus Iuris Civilis: Volume 3: Novellae
Edited by Rudolf Schoell and Wilhelm Kroll
Frontmatter
[More information](#)

CAMBRIDGE LIBRARY COLLECTION

Books of enduring scholarly value

Classics

From the Renaissance to the nineteenth century, Latin and Greek were compulsory subjects in almost all European universities, and most early modern scholars published their research and conducted international correspondence in Latin. Latin had continued in use in Western Europe long after the fall of the Roman empire as the lingua franca of the educated classes and of law, diplomacy, religion and university teaching. The flight of Greek scholars to the West after the fall of Constantinople in 1453 gave impetus to the study of ancient Greek literature and the Greek New Testament. Eventually, just as nineteenth-century reforms of university curricula were beginning to erode this ascendancy, developments in textual criticism and linguistic analysis, and new ways of studying ancient societies, especially archaeology, led to renewed enthusiasm for the Classics. This collection offers works of criticism, interpretation and synthesis by the outstanding scholars of the nineteenth century.

Corpus iuris civilis

The most famous legal work of the ancient world was compiled at the order of the emperor Justinian (*c.*482–565) and issued in the period 529–34. It was intended to be a complete codification of all law, to be used as the only source of law in all the courts of the empire. The work was divided into three parts: the *Codex Justinianus* contained all of the extant imperial enactments from the time of Hadrian; the *Digesta* compiled the writings of great Roman jurists; and the *Institutiones* was intended as a textbook for law schools. However, Justinian later found himself obliged to create more laws, and these were published as the *Novellae*. This three-volume Latin edition of 1872–95, prepared by the great classical historian Theodor Mommsen (1817–1903) and his colleagues, is the culmination of centuries of palaeographical and legal studies. Volume 3 contains the *Novellae*.

Cambridge University Press
978-1-108-07127-7 - Corpus Iuris Civilis: Volume 3: Novellae
Edited by Rudolf Schoell and Wilhelm Kroll
Frontmatter
[More information](#)

Cambridge University Press has long been a pioneer in the reissuing of out-of-print titles from its own backlist, producing digital reprints of books that are still sought after by scholars and students but could not be reprinted economically using traditional technology. The Cambridge Library Collection extends this activity to a wider range of books which are still of importance to researchers and professionals, either for the source material they contain, or as landmarks in the history of their academic discipline.

Drawing from the world-renowned collections in the Cambridge University Library and other partner libraries, and guided by the advice of experts in each subject area, Cambridge University Press is using state-of-the-art scanning machines in its own Printing House to capture the content of each book selected for inclusion. The files are processed to give a consistently clear, crisp image, and the books finished to the high quality standard for which the Press is recognised around the world. The latest print-on-demand technology ensures that the books will remain available indefinitely, and that orders for single or multiple copies can quickly be supplied.

The Cambridge Library Collection brings back to life books of enduring scholarly value (including out-of-copyright works originally issued by other publishers) across a wide range of disciplines in the humanities and social sciences and in science and technology.

Cambridge University Press
978-1-108-07127-7 - Corpus Iuris Civilis: Volume 3: Novellae
Edited by Rudolf Schoell and Wilhelm Kroll
Frontmatter
[More information](#)

Corpus iuris civilis

VOLUME 3: NOVELLAE

EDITED BY RUDOLF SCHOELL
AND WILHELM KROLL

CAMBRIDGE
UNIVERSITY PRESS

Cambridge University Press
978-1-108-07127-7 - Corpus Iuris Civilis: Volume 3: Novellae
Edited by Rudolf Schoell and Wilhelm Kroll
Frontmatter
[More information](#)

CAMBRIDGE
UNIVERSITY PRESS

University Printing House, Cambridge, CB2 8BS, United Kingdom

Cambridge University Press is part of the University of Cambridge.
It furthers the University's mission by disseminating knowledge in the pursuit of
education, learning and research at the highest international levels of excellence.

www.cambridge.org
Information on this title: www.cambridge.org/9781108071277

© in this compilation Cambridge University Press 2014

This edition first published 1895
This digitally printed version 2014

ISBN 978-1-108-07127-7 Paperback

This book reproduces the text of the original edition. The content and language reflect
the beliefs, practices and terminology of their time, and have not been updated.

Cambridge University Press wishes to make clear that the book, unless originally published
by Cambridge, is not being republished by, in association or collaboration with,
or with the endorsement or approval of, the original publisher or its successors in title.

CORPUS IURIS CIVILIS

EDITION STEREOTYPA

VOLUMEN TERTIUM

NOVELLAE

RECOGNOVIT

RUDOLFUS SCHOELL

OPUS SCHOELLII MORTE INTERCEPTUM

ABSOLVIT

GUILELMUS KROLL

BEROLINI

APUD WEIDMANNOS

MDCCCXCV.

Cambridge University Press
978-1-108-07127-7 - Corpus Iuris Civilis: Volume 3: Novellae
Edited by Rudolf Schoell and Wilhelm Kroll
Frontmatter
[More information](#)

PRAEFATIO.

Rudolfus Schoell cum praematura morte nobis eripiebatur, imperfectam reliquit Iustiniani novellarum editionem, quam ante finem anni 1893 se absolutum esse speraverat. Circumspectiens igitur Theodorus Mommsen eum, qui intra idem fere temporis spatium finem rei imponeret, tandem in me incidit, qui non sine aliqua dubitatione opus suscepit et fortasse detrectassem, si omnes rei difficultates tunc cognitas habuisse. Illud certe spero, qui de meis quoque curis sententiam laturi sint, reputaturos esse, quam aliena sint haec studia ab homine philologo longe diversas res tractare solito.

Sed ut missis ambagibus ad ipsam rem transeam, cum diem obibat Schoell, typis impressae erant nov. I—CXXXIV c. 13 p. 688 (fasc. X—XIV = vol. III fasc. I—V); sequentia usque ad nov. CLXIII p. 750, ^{18¹) paene adeo erant perfecta, ut typis tradi possent; praeterea schedae tantum sanequam exiles aderant ad novellas quinque ultimas spectantes, notulae paucissimae ad edicta, appendicis edendae subsidiorum nec vola nec vestigium. Ea igitur usus sum ratione, ut quaecunque Schoellum servaturum fuisse putarem, ipse quoque servarem; ubi ille ad certum iudicium se non pervenisse significasset, meum utcunque sequerer ingenium; errores si quos detegbam, tacite sustuli. Praefationem quallem confecturus fuerit, prorsus incertum; studia certe ad textus historiam adumbrandam fecisse videtur per pauca. Duplicem igitur veniam mihi oblatum iri spero, quod subsidia ad hanc editionem adhibita enumerare satis habebo.²⁾}

Iustiniani igitur novellarum ($\tauῶν μετὰ$

1) Hinc igitur prima persona (*correxi* etc.) non iam Schoelli designatur. Asterisco, quo suas emendationes distinguere solebat ille, usus non sum.

2) Cf. F. A. Bieder *Geschichte der Novellen Iustinians*. Berlin 1824. *Zachariae von Lingenthal Gesch. d. griechisch-römischen Rechts*.³ Berlin 1892. P. Krueger *Gesch. d. Quellen und Litt. d. röm. Rechts*. Lpz. 1888 p. 355 ss.

$\tauὸν κώδικα νεαρῶν διατάξεων$) syllogae olim extiterunt plures, ex quibus melius novimus tres:

- I. collectionem 168 novellarum
- II. eam qua usus est interpres latinus vetus (Authenticum)
- III. eam ex qua Iuliani epitome latina fluxit.

Collectio autem 168 novellarum facta est Constantinopoli Tiberio regnante nititurque sylloge vetustiore Iustiniani novellas usque ad annum fere 544 latas comprehendente, cui additae sunt et eiusdem imperatoris leges recentiores et Iustini quattuor (CXL. CXLIV. CXLVIII. CXLIX), Tiberii tres (CLXI. CLXIII. CLXIV), praefectorum praetorio formae tres (CLXVI—CLXVIII). Continebat eas quoque leges, quae latina lingua conscriptae erant, versione graeca non adiuncta. Hanc collectionem integrum codex exhibet nullus (paene integrum M), sed omnibus subsidiis adhibitis paene integrum restituere possumus, talem fere quallem in hac vides editione.

Ex hoc ipso corpore fluxit epitome quam *Theod.* confecit Theodorus scholasticus Hermopolitanus, qui codicis quoque breviarium graecum conscripsit nec multo post annum 575 fuisse videtur. Inscrifit ea in codice unico sic: Σύντομος τῶν νεαρῶν διατάξεων σὺν παραπομπαῖς τῆς κειμένης ὁμοίως διαιρέσεως πῆ μὲν ἐν τῷ κώδικι, πῆ δὲ ἐν αὐταῖς ταῖς νεαραῖς, Θεοδάρου σχολαστικοῦ Θηβαίου Ερμοπολίτου. Disposuit rem ita, ut numerum rubricam exordium sequatur epitome, cuius singulis capitibus subiunguntur παραπομπαὶ i. e. mentiones eorum Codicis, vel ipsarum Novellarum locorum, qui ad constitutionem intellegendam aut illustrandam idoneae viderentur; subscriptiones semper adduntur. Edidit ex codice Athoo maximae laurae 37 saec. XI (qui desinit in nov. CLXVI verbis τὰ τοῖς τῶν χρόνων) Zachariae Ανέκδοτα Lips. 1843. p. 1—165.

A*

PRAEFATIO

IV

^B Corpore 168 novellarum usi sunt etiam qui Leone imperante (886—911) compilaverunt Basilica. Quot et quas novellas reperint, discimus e scholio quod e Tipuciti codice Vatic. 853 bombycino(?) saec. XIV f. 500^r (ubi extat in fine libri LX Basili- corum) primus edidit Alemannus in notis ad Procopii hist. arc. XIV p. 78, deinde Heimbach ed. Basil. II p. VIII: *χοὶ δὲ εἰ- δέραι, ὅτι οἱ γεράται συνετέθησαν παρὰ τοῦ Ἰωσηνιανοῦ. ἐξ αὐτῶν οὐαὶ ἐτέθησαν εἰς τὸν προσφόρον τίλησις τῶν ξύβασι- λικῶν βιβλίων, αἱ δὲ λοιπὰ ἔπτα καὶ εἴ- κοσι παρεσιωτήθησαν, ἥγουν β'. ε'. σ'. ζ'. δ'. ια'. μ'. υσ'. ν'. νδ'. νε'. ντ'. νη'. οδ'. οε'. ογ'. οθ'. πγ'. πδ'. ηγ'. οε'. οκ'. οκθ'. ολ'. ομ' καὶ ουγ' (cf. Biener 135). Scholion est antiquissimum aut certe ad codicem spectat antiquissimum; nam sequenti aetate numerum novellarum in Basiliorum codicibus omissarum in dies crevisse testantur Michael Psellus in *συντόμῳ διαιρέσει τῶν γεράτων τοῦ Ἰωσηνιανοῦ* (edidit Heimbach *Ἀνέκδοτα* II Lips. 1840 p. 234) et index reginae qui dicitur (editus ibidem p. 237 e cod. Paris. 1349 s. XI) qui enumerat 168 novellas addens aut num in Basilicis desint aut ubi extent. Hi igitur plane consentiunt de eis, quas deesse dicit scholiasta (nisi quod tacet Psellus de nov. IX. XI latinis et de LIV. LV. CXLIX, ind. reg. de IX), sed uterque plures omitti ait partim easdem partim diversas. Addunt enim Psellus et index nov. XXXVIII. LXII (lat.) LXVII. LXXVII. CI. CIV (lat.) CV. CXXVII. CXXXIX. CXLI. CLIV, Psellus solus CLXI (sed οἱ γένεται reponendum puto pro οἱ γένα), index solus X. XIX. XXXIII (lat.). XXXIV (lat.). XLV (falso). LXV (lat.). LXX. CX. CXXXVIII (lat.). CXLVII. CXLVIII. CLXIII (?). Etiam plures absunt a codicibus Basiliorum qui supersunt.¹⁾ — Quae autem receptae sunt plerumque integrae non manserunt; omiserunt enim Basiliorum redactores semper epilogos cum subscriptionibus, plerumque rubricas inscriptiones prooemia (prooemia, rarius inscriptiones, nonnumquam attulerunt ^B scholia Basiliorum, totarum novellarum interdum epitomas Theodori), praeterea ex ipsis constitutionibus quae eis minus videbantur necessaria. Latinarum summas reperunt Theodori (XXIII. XXXV. XXXVI. XXXVII. LXII. LXXV. CIV. CXI. CXIV. CXXXVIII. CXLIII. CL) atque etiam pauca rum graecarum (LI. CXXI. CXXII? CLXV?).²⁾*

1) Etiam aliunde constat iam XI. et XII. saeculo codices extisset decurtauti: Heimbach VI p. 158. Inde quod novellae a scholiasta commemoratae etiam in codice L omittuntur neque ullae praeter eas nisi latinae paucae, novellarum delectum in hoc codice extantem Basilicis non multo recentiore esse colligitur.

2) Id quoque evenisse, ut posteriores loco verborum integrorum antiquitus receptorum summas

Basiliorum libri sexaginta qui olim fu- erunt non omnes servati sunt; desunt enim 19. 31—37. 43. 44. 53—59. Sed in his quae infuerint novellae plerumque discimus ex indice reginae eisque qui insunt in codici bus Coisliniano et Parisino Tipucitique para- titlis¹⁾, partim etiam e synopsi alphabetic a. Fuit igitur in B

- l. 31 t. 5, 1: nov. LXXXI
- l. 35 t. 11, 81: nov. CVIII t. 18, 1: nov. CLVIII t. 20, 2: nov. CVII
- l. 36 t. 1, 7: nov. CLIX
- l. 37 t. 11, 1—4: nov. LXXII t. 12, 1: nov. XCIV t. 12, 2: nov. CLV
- l. 48 t. 26: nov. CLVI
- l. 55 t. 14, 1: nov. CLVII t. 14, 4: nov. CXXII t. 14, 5: nov. CLVI
- l. 57 t. 5: nov. CXXX t. 8: nov. CXVI

t. 9: nov. LXXXV t. 19, 1: nov. CLII

l. 59 t. 4, 1: nov. XLIII t. 4, 2: nov. LIX

De ceterarum quae nunc desiderantur locis pristinis coniecturas proponit Biener 583 (cf. Heimbach VI 416 ss.).

Basiliorum editiones extant duae, quarum alteram curavit Annibal Fabrot Parisiis ^B 1641—1647 septem volumina complecten tem, qui hos edidit libros hisce usus codi- cibus:

- l. 1—18, 2, 16 e codice Paris. 1352 membr. saec. XIII qui textum habet decurtaatum
- l. 20—30 e codice Paris. 1348 bomb. saec. XIII

- l. 28, 29 e codice Paris. 1354 chart. a. 1556 (apographo codicis Laur. 80, 11)
- l. 38—42 e codice Paris. 1345 membr. saec. XII

- l. 45—48 e codice Paris. 1349 membr. saec. XI et 1354
- l. 60 e codice Paris. 1350 membr. saec. XIII.

Supplementum dedit Reitz Lugd. Bat. 1765, qui l. 8 edidit e codice Leidensi, qui fluxit ex Escorialensi deperdito, l. 49—52 e co- dice Parisino 1357 chart. saec. XV.

Alteram editionem paravit G. E. Heimbach (sex voll., Lips. 1833—1870) his praeter editiones Fabroti et Reitzii usus auxiliis:

ad l. 1—9 codice Coislin. 151 bomb. saec. ^B XIV (non saec. XI)²⁾

ponerent, hoc confirmo exemplo: nov. XVII extat in B 6, 3, 22—38, sed in cod. Paris. 1352 nil inest nisi quorundam capitum summae. — Verba Iustiniani haud ita magnum in B passa sunt detrimentum, nisi quod vocabula latina semper in graeca mutata sunt; ceterum et hic et alias tenendum est, accuratam Basiliorum recensionem nondum extare.

1) Paratitla librorum 1—12 edidit Heimbach II 753 e codice Vatic. 853 pessime ut solet (cf. Brandileone bull. dell' ist. di dir. rom. I 107 ss.); ex sequentibus quaedam adnotavit in notis indicum quos supra dixi. Tipucitus fictum ex τι πον̄ ξεται: cf. Heimbach II p. VII ss. ἀνέκδ. I 220 s.

2) Ne hunc quidem librum integrum esse demon strant Krueger Zeitschr. f. Rechtsgesch. IX 193 Za-

V

PRAEFATIO

B^c ad l. 11—14 codice Coislin. 152 membr.
 saec. XIII vel XIV
B^b ad l. 28. 29 codice Laur. 80, 11 membr.
 saec. XII.

Praeterea ad l. 46—48 Parisinum 1357
 denuo contulit frater, ad. l. 60 Paris. 1350
 Tischendorf, ad l. 49—52 interdum adhibuit
 Vatic. 2075. Supplementum edidit Zachariae Lips. 1846 ll. 15—18 pleniores publicans
 e cod. Cöpolitano (nunc Berol.). In libris igitur
 10. 20—27. 30. 38—42. 45. 49—52 solis
 fere nitimur Fabroti et Reitzii editionibus,
 in ceteris praeterea collationes habemus mi-
 nime fideles.

B^a E Basilicis integris fluxit synopsis al-
 phabetica scholiis instructa saeculi decimi
 fere medii (ἐκλογὴ καὶ σύνοψις τῶν βασι-
 λικῶν ἔξηκοντα βιβλίων σὺν παραπομπαῖς
 κατὰ στοιχεῖον), quam edidit post Leunclavium
 (Basileae 1575) Zachariae Jus Graeco-
 Romanum V. Eiusdem temporis est ecloga
 librorum 1—10, quae olim Theodori no-
 mine iniuria ferebatur; cuius codice Meer-
 manniano usus nonnulla protulit Heimbach
 (cf. I p. XI).

Non eiusdem momenti cuius Basilica duae
 similes sunt collectiones antea factae, δὲ πρό-
Proch. χειρος νόμος (Prochiron) publicatus a
 Basilic Constantino Leone imperatoribus inter
 annos 870 et 878 (ed. Zachariae Heidelberg
Epan. 1837) et ἐπαναγωγὴ τοῦ νόμου (Epana-
 goge) a Basilio Leone Alexandre imperato-
 toribus inter annos 879 et 886 edita (ed.
 Zachariae collectio librorum iuris Graeco-
 Romani. Lips. 1852). Uterque liber eius-
 dem fere est argumenti ita, ut ordo solus
 differat; uterque paene totus ex Iustiniani
 libris conflatus est paucissimis recentibus
 legibus receptis; uterque et ipsis novellis
 utitur (recensione tamen, ut videtur, a cor-
 pore 168 novellarum diversa) et Theodori
 interdumque Athanasii epitome. Sicubi a
 novellarum verbis hi libri suo arbitrio re-
 cedunt, varietates non semper commemoratae
 sunt, sed eae fere solae, quae e traditione
 novellarum diversa derivandae esse videntur.
 Locos novellarum in Epanagoges scholiis
 citatos non respexit Schoell.

Et Prochiron et Epanagoge postea aucta
 sunt. Prochiron auctum circa annum
 1300 compositum (ed. Zachariae JGR VI)
 epitomis potius et Basilicis et ceteris fonti-
 bus usum est quam ipsis novellis ideoque
 rarissime commemoratur.

Epanagoge aucta (ed. Zachariae JGR
 IV 171 ss.) saeculi X. exeuntis novellas addidit
 ex Athanasio et appendice eclogae (p. VII).

Partim e Prochiro Athanasio Theodoro,
 partim e fontibus nobis incognitis novellarum

summaria brevissima hausit ἐκλογὴ νόμων τῶν
 ἐν ἐπιτόμῳ ἐκτεθειμένων καὶ εἰς ν' τίτλους
 διηγοσμένων (Epitome) a Constantino Por-
 phyrogenneto anno 920 edita. Titulos 1—23
 edidit Zachariae JGR II 265 ss., 24—50 JGR
 VII (loci novellarum indicantur p. 211). Raro
 attulit Schoell.

Collectio 168 novellarum adhibita esse
 videtur in libro qui inscribitur περὶ χρόνων
 καὶ προθεσμιῶν ἀπὸ ὁπῆς ἡώς ἐκατὸν
 ἑνιακῶν (vulgo αἱ ὁπαῖ, ed. Zachariae
 Heidelberg 1836), sed cum interdum numeri
 citentur ab hac sylloge alieni, diversam
 collectionem excerptam esse suspicatus est
 Zachariae (72 ss. cf. 265 s.), sed huius nu-
 meros postea auctoritate corporis 168 novel-
 larum in dies crescente immutatos esse.
 Verum cum unus adhuc notus sit codex
 saeculi XIV, retinendum est iudicium.

Alterius novellarum collectionis integrum
 habemus versionem latinam, quod A uthen-
 ticum vulgo dicitur. Continet 134 Iusti-
 niani constitutiones, quae omnes etiam in
 corpore 168 novellarum fuerunt praeter 121
 (edictum VIII); ex his e graeco versae sunt
 pleraequae, ipsas latinas Iustiniani constituti-
 ones haec sylloge continet 18 (IX. XI.
 XVII. XXIII. XXXIII—XXXVII. LXII—
 LXV. LXXV. CXI. CXIV. CXXXVIII.
 CXLIII). Loquitur de hac re scholion sub-
 obscurredum quod extat in codice Vindobonensi
 ante Authenticum f. 51^r et in Neoburgensi
 (V contulit Schoell, Neob. Heimbach. Leviora
 omitto): *Centum* (om. V in spatio vacuo) vi-
 ginti et duae constitutiones sunt; sed error
 factus est superius intra (inter Neob.?) cen-
 tesimam sextam et centesimam octavam, ubi
 centesima septima esse debuit. Set quia in
 codice (in codice om. V) antecessoris idem
 error est et ille secundum suum codicem nobis
 transmissionem (-ones V) fecit, melius esse
 duxi (dixi libri, corr. Zach.) non emendare
 numerum. Hae (hee V, hec Neob.) sunt quae
 interpretatae sunt, quas tantum (tamen Neob.,
 an etiam?) in codice graeco habemus. Sunt au-
 tem et quaedam latinae inmixtae graecis, quae-
 dam inter graecas tantummodo sunt. Non ex-
 tant (etiam libri, corr. Zach.) in praesenti codice
 centesima vigesima (om. V) secunda, centesima
 vigesima quarta (c. v. qu. om. Neob.), centesima
 vigesima quinta, centesima vigesima octava, cen-
 tesima tricesima, centesima tricesima secunda.
 De hoc scholio disseruerunt Biener 575 s.
 Heimbach proll. Auth. LXIII. CCCXVI Za-
 chariae Sitzungsb. d. Berl. Ak. 1882, 1000 ss.
 Zachariae omnino non ad Authenticum, sed
 ad Julianum spectare et anno 555/6 con-
 scriptum esse dixit assentiente Kruegero
 Gesch. d. Quellen 357, 29. At verisimillimum
 est haec scripta esse a mediī aevi homine
 aliquo, qui Authentici codicem comparavit
 cum codice collectionis 168 novellarum la-

chariae Beitr. zur Kritik u. Restitution d. Basiliken.
 Mém. de l'acad. de St. Pétersbourg VII 23 (1877) n. 6.

PRAEFATIO

VI

tinas etiamtum constitutiones continente. Codicem antecessoris dicere videtur non Iuliani, sed ipsius Authentici quem habuit eius praceptor. Ad ipsos codices V et Neob., etiamsi numeros corruptos esse statuas, haec verba non quadrant; sed in utrumque pervenire potuerunt e libro, qui revera talis erat. Sed ut haec missa faciamus, est Authenticum versio latina (ut omittam paucas illas quae antiquitus latinae fuerunt) collectionis aetatis Iustinianae corpori 168 novellarum similis secundum tempus fere digestae ipso sexto saeculo confecta; nam etsi vitiis stultissimis scatet, a Iustiniani dicendi genere non multum recedit. Zachariae l. c. 993 ss. eam esse syllogen coniecit, quae facta sit paulo post annum 554, cum secundum Iustiniani sanctionem (app. VII 11) leges post codicem datae in Italiā transmitterentur. Sed haec conjectura vel ideo falsa est, quod deest ipsa constitutio pro petitione Vigilii (app. VII) et quod inest lex anno 563 lata, nov. CXLIII (cf. ad p. 708, 18). Novam Authentici recensionem continent haec editio, de cuius subsidiis infra dicturus sum.

Tertiam collectionem novimus imprimis ex Iuliani¹⁾ antecessori Cōpolitani epitome latina. Confecta haec est secundum syllogen 124 novellas et graecas et latinas complectentem post annum 555 (c. 117 data est k. Iun. a. 555) Iustiniano regnante institutam; inest nulla quin etiam corpore 168 novellarum recepta sit praeter c. 29, quae respondet edicto III. Ordo primorum et extremonrum ratione carere videtur, c. 40—117 secundum tempus collocatae sunt (nec tamen nimis diligenter), c. 40—111 eodem ordine quo in corpore 168 novellarum extant. De suo Iulianus addidit paucissima (cf. cap. CLXIII); inscriptiones prooemia epilogos omisit, verba Iustiniani raro presse secutus est (cf. c. CXI. CXV), plerumque contraxit; subscriptiones subiecit semper, sed haud raro omiserunt librarii. Ad ipsa igitur novellarum verba restituenda momenti est Iulianus haud ita magni, eo maioris ad subscriptiones, praesertim cum codicibus tradatur vetustissimis. Ex quibus qui in hac editione commemorantur hi sunt:

Iul.^b Berolinensis (antea Rosnyanus, olim Pithoeanus) lat. 269 in fol. saec. VIII—IX (Haenel p. IV cui est 4) continent Iulianum totum cum appendice, de qua infra dicturus sum. Subscriptiones saepe omittuntur; quae insunt descriptis Schoell.

Iul.^p Parisinus lat. 4568 (olim Ranconeti) in 4° saec. IX (ita Omont) continent Iulianum f. 2^v—165^v cum subscriptionibus omnibus, appendicem f. 171^r—179^v. Contulit Haenel

1) Ιουλιανοῦ σχολαστικοῦ vel ἀντικένθορος carmina extant Anth. Pal. IX 481 XI 367—369.

(cui est 2); nov. CXLIII (de qua ante nonnulla enotaverat Krumbacher) et app. I. VII Mommseno intercedente liberalissime Girard.

Vindobonensis lat. 2160 saec. X—XI *Iul.^v* (Haenel VI cui est 5) habet Iulianum f. 2—162^r, appendicem f. 162^v—183^v. Subscriptiones post const. XVIII omittit paene omnes, quae insunt descriptis Krueger. Idem contulit nov. CXLIII; app. VIII Mommseno intercedente L. Hartmann.

Vercellensis bibl. capit. saec. X (Haenel VII cui est 6) exhibet Iulianum cum appendice, subscriptiones servat paucas. Contulit G. E. Heimbach.

Raro affertur *Sangallensis* 1395 saec. VII qui septem foliis nunc valde evanidis continent cap. CCCXLVI—CCCLXII cum subscriptionibus (contulit Haenel) et Paris. lat. 4418 saec. X (contulit Haenel).

Appendix Iuliani comprehendit leges et ex Authentico desumptas (quarundam etiam summas) et aliunde non cognitas. Praeter codices quos modo nominavimus commemorandi sunt hi:

Mediolanensis bibliothecae Trivulziana saec. IX (Haenel III cui est 3a). Varietatem ad app. VII a comite di Vesme accepit Haenel.

Coloniensis (olim Wallraffianus) X 8 *Iul.^c* saec. XII (Klenze Zeitschr. f. gesch. Rechtsw. VIII 132) adhibitus a Schoellio (qui ipse contulit) ad XXXIV. CXLIII.

Utinensis eccl. metrop. saec. X (Haenel VIII cui est 7). Habet etiam subscriptiones nonnullas solus exhibet app. II. III. VI. IX. Contulit Haenel.

Appendicis igitur ratio haec est (ea tantum affero, quae ad hanc editionem pertinent; uncis includo summas):

Utin. (134). 34. (65). 114. 143. 138. (140). (121). ap. 6. 9. 7 n. 140 ap. 1—3
 Paris. 143 ap. 7 n. 140 ap. 1
 Triv. 143 ap. 7 n. 140 ap. 1
 Berol. (134). 34. (65). 114. 143. 138. (121). 134. 117, 1. 2¹⁾
 Vindob. 34.²⁾ 114. 143. 138. (121). 134. 117, 1. 2 ap. 8
 Vercell. 34. (65). 114. 143. 138. (121).

Ex editionibus vetustioribus duae mentione dignae sunt, Miraei (Lugduni 1561), qui imprimis Ranconeti codice (Iul.^v) usus est, et Pithoei (Basileae 1576), qui praeter alios ignotum quoque adhibuit librum app. II. III continentem. Hoc saeculo Iulianum edidit subsidiis plenissimis instructus G. Haenel Lipsiae 1873.

1) Eadem sunt in codice Haeneliano praeter n. 117 c. 1. 2.

2) Exciderunt nov. 34 finis et 114 initium (cf. ad 241, 10. 533, 15) et nov. 65 summa.

Praeter has tres collectiones aliarum ^{ath.} vestigia deprehendimus haud pauca. Athanasii scholastici Emiseni ἐπιτομὴ τῶν μετὰ τὸν κώδικα νεαρῶν Iustino imperante confecta est ex collectione novellarum fortasse ab ea quae postea in corpus 168 novellarum transiit haud diversa; insunt enim omnes praeter CXXXVIII. CXXXIX. CXLI. CXLVII. CXLIX—CLII. CLX. CLXI. CLXIII—CLXVIII.¹⁾ Ex his Tiberii sunt CLXI. CLXIII. CLXIV, eparchica CLXVI—CLXVIII. Unius novellae adest epitome, quae neque ipsa corpore 168 novellarum recepta est neque quae ei similis sit: 20, 5. Universa materia digesta est in titulos viginti duos rubricis distinctos (velut primus inscribitur περὶ ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν καὶ μοναχῶν καὶ μοναστρῶν), his singulae subiciuntur constitutiones addita rubrica inscriptione subscriptione. Rubricae ab eis quae in corpore 168 novellarum sunt saepe diversae haud raro concinunt cum eis, quas praebent Theodorus et Authenticum. In fine singulorum titulorum subnectuntur paratitla ex ipso Athanasio hausta. — Edidit Athanasii epitomen Heimbach ἀνέκδ. I uno fere usus codice Paris. 1381 saec. XI non integro.

^{coll.} ^{const.} ^{ecccl.} Hac epitome usus est is, qui edidit collectionem constitutionum ecclesiasticarum tripartitam quae vulgo dicuntur (νόμος Ἰουστινιανοῦ βασιλέως. συναγωγὴ τῶν εἰρημένων ἐν τῷ κώδικι καὶ τοῖς διγέστοις καὶ νεαραῖς διατάξεσι περὶ ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν καὶ μοναχῶν καὶ πραγμάτων εὐαγῶν, έτι δὲ καὶ Ἰουδαίων καὶ αἱρετικῶν). Huius tertio capite 34 novellarum continentur epitomae Athanasianae eae, quae in tribus primis insunt Athanasii titulis; ex sequentibus titulis nonnullae citantur in huius capituli paratitlis, praeterea etiam in capitulis primi paratitlis nonnumquam novellarum mentio fit. — Edita est secundum Fabroti recensionem in Voelli et Iustelli bibl. II 1223—1361 (inde Ath. *Fabroti* interdum commemoratur), varias lectiones afferit Pitra iuris eccl. Graecorum hist. et mon. II 410 ss. Huius collectionis codici Monac. 380 saec. XIII vel XIV f. 363 inserta est nov. LXXVII: contulit Schoell.

Totus ex Athanasio fluxit etiam libellus περὶ διαφόρων ἀναγνωσμάτων, quem edidit Heimbach ἀνέκδ. I 185 ss.

Epitomae novellarum Iulianeae similis usum produnt Nomocanon XIV titulorum, Epitome ad Prochiron mutata, appendix eclogae.

^{Nomoc.} ^{XIV tit.} Nomocanonis XIV titulorum ad nos pervenit ea forma quam ei dedit homo

1) Ath. 19, 1 spectare ad ed. III si verum esset, etiam nov. XXI decesset; sed hanc illo loco dici pro certo habeo (cf. ad p. 760).

aliquis (cuius praefatio est apud Pitram II 448 s. Olim Photium perperam dicebant) anno 883; antiquissima redactio saeculi sexti fuisse videtur, secunda inter annos 612 et 692 facta est ab eo, qui etiam librum περὶ ἐναντιοφαγῶν conscripsit. Hic raro ipsa novellarum verba (CXX c. 10), plerumque summaria novellarum addidit et ex coll. const. eccl. et ex epitome deperdita Iulianeae simili hausta.¹⁾ Nonnullos novellarum locos e Basilicis adiecit Theodorus Bestes (cuius est praefatio 449 s. Pitra) in commentario anno 1090 conscripto, paucos Theodorus Balsamon in commentario saeculi duodecimi exeuntis. Praeterea librarii interdum quae eis utilia videbantur adscripserunt (cf. ad n. XII. XXII c. 9. 17 CXXXI c. 8). — Edidit hunc nomocanonem post Voellium et Iustellium II 789—1140 Pitra l. c. 433 ss. Collectionis Theodori commentario auctae duo potissimum innotuerunt codices, Dublinensis coll. Trin. 494 saec. XII, ex quo ^{Nomoc. d.} novellarum locos excerpit Krueger, et ^{Nomoc. m.} Monac. 122 saec. XII de quo disseruit auctariaque edidit Pitra I 660 II 441 ss., quem inspexit Schoell.

Epitome ad Prochiron mutata inest in codice Bodleiano 3399 (Selden. 10: ^{Anon.} Bodl. Coxe 590) saeculi XI nobilissimo et Marciiano 579. Inseruntur ei fragmenta epitomae novellarum eius qua etiam ‘Enantiophanes’ usus est, quae e codice Bodl. edidit Zachariae ἀνέκδ. 208 ss.

Eclogae Leonis et Constantini anni 740 saeculo nono adiuncta est appendix, quae novellarum breviaria, plerumque desumpsit ex epitome ab ‘Enantiophane’ adhibita, interdum ipsas excerpit novellas. Edidit e codice Paris. 1384 saec. XII Zachariae ἀνέκδ. 184 ss. Ex hac rursus novellarum summas (praeterea etiam ex Athanasio Theodoro auctore incerto) hausit ecloga ad Prochiron mutata (ed. Zachariae JGR IV 49 ss.).²⁾

Restat ut ceteros afferam auctores qui novellis usi sunt.

Collectio XXV capitulorum quam ^{25 cap.} vulgo dicunt (διατάξεις νόμων πολιτικῶν ἐκ τῶν νεαρῶν Ἰουστινιανοῦ βασιλέως συνηγοροῦσαι καὶ ἐπικυροῦσαι τοὺς τῶν ἀγίων πατέρων ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας) sexto saeculo confecta post leges e codice desumptas praebet novellas CXXXVII. CXXXIII. CXX. CXXXI c. 13. Edita est ab Heimbachio ἀνέκδ. II. 145 ss. e codice Monacensi 380,

1) Biener 202 ss. 601 ss. Krueger Zeitschr. f. Rechtsgesch. IX (1870) 185 ss. Zachariae die griech. Nomokanones. Mém. de l'acad. de St. P. VII 23 (1877) n. 7 et: über d. Verf. u. d. Quellen d. pseudophotian. Nomokanon in XIV Titeln. Ibid. VII 32 (1885) n. 16.

2) Nil compertum habeo de epitome Marciana (cod. Marc. 172), quam Enantiophanis epitome uti dicit Zachariae mém. VII 32 p. 6.

PRAEFATIO

VIII

adhibitis ad ultimam partem novellas completentem Parisinis 1324. 1326. 1334, varias lectiones e codice potissimum Palat. 376 saec. XI protulit Pitra II 407 ss. cf. 373 s. Schoell collationibus usus est Monac. 380 sua ad nov. CXX, Paris. 1326 saec. XI Paris. 1334 saec. X Laur. 10, 10 saec. XI Kruegeri ad omnes novellas.

Collectio LXXXVII capitum confecta est ab Iohanne scholastico Antiocheno circa annum 550 (fuit patriarcha Cpolitanus 565—578) e novellis etiamtum dispersis (μετεγράφη ἐκ τῶν σποράδην κειμένων ἐκφωνηθεισῶν ὑπὸ τοῦ τῆς Θελας ληξεως Ιουστινιανοῦ μετὰ τὸν καθικα θείων νεαρῶν διατάξεων). Praebet novellas ad ius ecclesiasticum pertinentes partim integras (quod si fit, rubricae et inscriptiones praemittuntur) partim epitomatas. Hoc libro praeterea que Athanasi epitome usus est is, qui Nomocanone L titulorum confecit, cui adiecta est appendix constitutionum ecclesiasticarum e collectione 87 capitum compilata eaque huius collectionis capita comprehendens quae ipso Nomocanone recepta non erant.¹⁾ — Edidit collectionem 87 capitum Heimbach ἀνέκδ. II 208 ss. et Pitra II 385 ss. cum aliis codicibus usus tum Vaticano 843 saec. IX, Nomocanone L titulorum Voelli et Iustelli II 603 ss. (cf. Pitra 416 ss.). Collectionis codicem Parisinum 1326 Schoelli in usum contulit Krueger.

Incertum est unde fluxerit delectus codicis Ambrosiani (p. X), quem post Heraclium factum esse e loco p. 21, 8. 10 (cf. Coll. I. Nov. 22) et e thematum mentione p. 663, 23 conclusit Zachariae Zeitschr. d. Sav. St. XIII 8 s., undeque summaria noveliarum sumpserit eclogę privata aucta saeculi noni (ed. Zachariae JGR IV).

Solo codice Marciano traditur collectio tredecim Iustiniani edictorum, quam supplementum esse existimes collectionis aliquius Iustiniano regnante factae, velut eius qua usus est Athanasius.²⁾ Aestate primum

1) Rem explanavit Biener 194 ss. 584 ss. (cf. Heimbach II p. LIV Zachariae mém. de l'acad. VII 23 et Zeitschr. d. Savignyst. rom. Abt. VIII. 236 ss.).

2) Biener 53 et Zachariae Gesch. 7 supplementum esse volunt corporis 168 novellarum e sylloge antiquiore excerptum, quam Alexandriae factam esse sine idonea causa statuit Zachariae; at ed. I et VI extant etiam in hoc corpore. Sylloge illius plenioris vestigia Zachariae (Zeitschr. d. Sav. St. XIII 44 ss. XV 366 ss.) deprehendere sibi videtur in annotatione ad nov. I (p. 10, 6) et in rubrica novellae CXII quae loco verae edicto V (= nov. CXI) praemittitur: περὶ λιτιγίων· καὶ περὶ ἀσφαλεῖας ἣν δὲ ποιεῖν τοὺς ἐνάγοντας πρὸ τῆς τῶν ἐναγομένων ἴπομησεως: — At nihil nisi aberravit librarius. Ex glossemate (p. 521, 20) concludere non debebat (XV 368) edictum V versum esse e contextu latino (nov. CXI). Supplementa ab eodem l. c. p. 50 ss. in edicto ultimo ideo proposita, quod huius edicti archetypum papyraceum et singula folia in fine mutilata fuisse sibi persuau-

est alterum datum inter annos 531 et 535, extremum undecimum datum anno 559. Primum et sextum redeunt in corpore 168 novellarum, tertium novit Iulianus const. XXIX, quartum in novellarum corpore latine tantum extat (nov. CXI), octavi versio latina est in Authentico 122, noni epitome in anonymo Bodleiano. Praeterea nullum usquam eorum apparuit vestigium.

Ex collectionibus quas enumeravimus duas praebet haec editio: corpus 168 novellarum et Authenticum cum appendice tredecim edictorum ceterarumque Iustiniani constitutionum extra codicem traditarum.

Inter subsidia ad corpus 168 novellarum recensendum parata facile primum locum obtinet codex Marcianus graecus 179 qui olim fuit Bessarionis, membranaceus in folio, foliorum 415, in fine mutilus, ductibus inelegantibus multisque compendiis exaratus a librario saeculi tertii decimi.¹⁾ Altera manus coaeva nil nisi correxit vitia. Continentur libro haec:

In folio praemisso πτναξ νεαρῶν λέοντος τοῦ δεσπότου non plenus; desinit enim in νεαρὰ καὶ περὶ λίσεως ὑπεξουσιότητος καὶ ἀναδόσεως προτικός. Scriptus est totus a manu saec. XV.

In latere verso huius folii scriptum videntur: ἀφιερώθη παρὰ τοῦ μεγάλον κριτοῦ κυροῦ συνάταρχος (s. v. τοῦ μαλεῖνον)²⁾ ἐν τῇ ἄγλᾳ καὶ μεγάλῃ μονῇ τοῦ πατρὸς βιβλία διάφορα· ἐν πρώτοις δὲ ἀπόστολος δικηγορίον καὶ τονιμένος καὶ ἡ βίβλος τῶν τῶν ψαλμῶν καὶ δὲ νομοκάγων δὲ ἐρμηνεύεται παρὰ γνωστού δοξαπτῆ· καὶ τὸ μέγα βιβλίον τὸ νόμιμον· αἱ νεαραὶ αἱ τῶν νόμων ἐπαρορθώσεις παρὰ λέωντος τοῦ μεγάλον βασιλέως καὶ τοῦ μακαρίου ιουστινιανοῦ οἱ ἐπονομαζόμενοι αὐθεντικοὶ· σὺν τούτοις καὶ τὰ institūt. ρποντ.

Deinde manu Bessarionis: Leonis novellae τόπος να (del. 79) αἱ νεαραὶ τοῦ ιουστινιανοῦ καὶ ἄλλων βασιλέων· κτῆμα βησσαρίων καθηγνάλεως γνωστας τοῦ τῶν σαρίων: Locus 51 (del. 79) Authenticē liber b. Car. nicensi Epī Sabinen.

f. 1^r inscriptio magnae cruci inclusa: λέοντος ἐν κριτῷ τῷ ἀθαγάτῳ πάντων βασιλέων, non commemoravi nisi ea quae per se commendarentur.

1) Descripserunt Zanetti-Bongiovanni 103 Morelli bibl. manusc. I 103 Bluhme apud Bienerum 617 ss. Zachariae ed. nov. I p. VII ss. Specimen dant Wattenbach-von Velsen tab. L. Utile puto codicem accuratissime describere.

2) Recentior quam συνάτωρ Μαλένος is qui diplomati anni 1130 subscrivit (Trinchiera syllab. graec. membr. 141 = Montfaucon palaeogr. 401), nisi e codice vetustiore haec transcripta sunt. De Nicolao Doxapatri cf. Zachariae Sitzungsbl. d. Berl. Ak. 1887, 1159 ss. Krueger Gesch. d. Quellen u. Litt. 367 s.

IX

PRAEFATIO

σιλεῖ εὐσεβοῦς βασιλέως δωμαίων αἱ τῶν νόμων ἐπανορθωτικαὶ ἀνακαθάρσεις. Deinde: προοιμίον (sic). — Sequuntur Leonis novellae 113, quarum ultima desinit f. 62^r in μὴ παραιτούμενης ἀποστάσεων.¹⁾

f. 62^r—67^v μελέτη περὶ ψηλῶν συμφώνων. Incipit: εἰ μὲν δί’ ἔσιν τινὰ, desinit: ἵνα καὶ ἡμεῖς αὐτῶν ἀκονσώμεθα ut in editione Leunclavii Ius Graeco-Rom. II 202. Sequitur subscriptio ad Leonis novellas pertinens: τέλος τῶν διορθωτικῶν τῶν νόμων ἀνακαθάρσεων. Post spatium septem linearum incipit

f. 67^v index novus: διάταξις ζήνωνος βασιλέως περὶ καινοτομιῶν. περὶ τοῦ μὴ ἐπιλέγεσθαι κτέ. et ceterarum novellarum rubricae; numeros saepe omisit librarius supplevitque manus recens. Sequitur index edictorum, qui desinit f. 72^v: γ' νόμος περὶ τῶν ἀλεξανδρέων καὶ τῶν αἰγυπτιακῶν ἐπαρχιῶν. Sequitur ἀρχὴ τοῦ ιονοτίνου νεαρῶν (α'—ε'), deinde ἀρχὴ τῶν τιβερίου (α'—σ'), tum α' (corr. ex ζ') θείος τύπος περὶ ἐπιβολῆς· β' περὶ στρατιωτῶν. γ' περὶ στρατιωτῶν. δ' περὶ παρασκοπιῶν. ε' ὅτι ταῖς ἀρχαῖς ἀλλ' οὐ τοῖς ἀρχονσιν ἀντιγράφει ὁ βασιλεὺς. Haec excipit ἀρχὴ τῶν ὑπαρχικῶν τύπων, index formarum eparchiarum quem edidit Zachariae ἀνέκδ. 258 ss. Desinit f. 73^v: ληφθεὶς τύπος λέοντος τοῦ ἐνδοξοτάτου. Post lineam vacuam sequitur

α' ἰδικτον μανορικὸν τιβερίου· προτεθὲν τοῖς κωνσταντινοπολίταις παρακελεύμενον ἀναρρέσθαι τὰς μιτατορικὰς οἰκήσεις.

β' μανορικὸν περὶ λιθοβολούντων.

f. 74^v α': θέσπισμα ἥγουν νομοθεσία εἰρήνης μεγάλων βασιλέως δωμαίων καὶ αὐτοκράτορος περὶ τοῦ μὴ ὅμνειν τινὰ παραγόμενον εἰς μαρτυρίαν καὶ ἀμφ. (corr. διαφ.) κεφ.

β': ὁ αὐτὸς βασιλεὺς περὶ τῶν ἀθεμίτως συναπτομένων ἀπὸ τρίτου γάμου καὶ ἐπέκεινα καὶ περὶ τῶν συναπτομένων ἀπὸ τρίτου γάμου καὶ ἐπέκεινα (sic) καὶ περὶ τῶν συναπτομένων ταῖς οἰκείαις δοντείαις.

αὗτη προγενεστέρα ἔστι εἰρήνης τῆς βασιλίσσης.

α': νομοθεσία λέοντος καὶ κωνσταντίνου μεγάλων βασιλέων δωμαίων καὶ αὐτοκρατόρων περὶ τῶν τὰ ἴδια τέκνα δεχομένων ἐκ τοῦ ἄγου καὶ σωτηριώδους βαπτίσματος καὶ ἀμφοτέρων (sic) κεφαλαίων.

Hunc indicem excipit ipsa διάταξις ζήνωνος βασιλέως περὶ καινοτομιῶν; post hanc f. 76^v a m² scriptum est: ἀρχὴ σὺν θείῳ τῶν νεαρῶν ιονοτίνων (cf. ad 1, 1). Exhibitentur primum corporis 168 novellarum graecae Iustiniani constitutiones praeter nov. CXXII et edictum novellae VIII insertum; omissae sunt latinae (quarum nonnumquam

1) Nov. LXVI deesse verum non est: numeri additi sunt a manu recentiore, saepe desunt. Hanc quoque codicis partem contulit Schoell.

summae e Theod. adscriptae sunt, nov. XI rubrica ex Ath.) quaeque Iustini Tiberii praefectorum sunt.¹⁾ Hunc ordinem non a librario demum institutum, sed ex archetypo translatum esse demonstratur scholiis loco novellarum omissarum adscriptis: καὶ αὕτη οὐχ εἰρέθη et sim. Ubi tamen extat αὕτη οὐχ ἐγέρηται ὡδε et sim., fortasse librarius ordinem mutavit. Post scholion p. 749 editum legitur f. 391^r: τέλος σὺν θείῳ τῶν νεαρῶν τοῦ ιονοτίνων: — τοῦ αὐτοῦ ἀρχὴ τῶν ιδίκτων. Sequuntur tredecim edicta usque ad f. 410^r. Post vacuam dimidiam paginam legitur: τέλος τῶν νεαρῶν ιονοτίνων: — ἀρχὴ τῶν νεαρῶν ιονοτίνων. Sunt nov. CXLVIII. CXL. Iustini III. nov. CXLIX. CXLIV Tiber. I (praescribitur τιβερίου περὶ τῶν θείων οἰκών) cuius in ultimis verbis τοιοῦτο τι γενέσθαι συγχωροῦμεν codex desinit f. 415^v ceteris quae indice enumerantur omissis.

Praeterea haec videntur memorabilia. Archetypus litteris minusculis exaratus fuit lacunisque (49, 29, 502, 25, 691, 3, 737, 12, 743, 20, 22, 782, 19) foliisque mutatis deformatus. Librarius cum alia scholia adscripsit quorum graviora enotavit Schoell, plura Zachariae, tum interdum ἔως ὡδε hucusque novellarum verba in Basilica translata esse significans. Ubique recentior manus ἔως ὡδε vel ἀρχῶν adnotavit, eum deprehendere videamus, qui codicem descripsit, forsitan eum qui Palatinum 387 saeculo sexto decimo exaravit. Litterae intervallis diversis a manu recenti margini apposita (prima est Γ f. 88^v, extrema Τ f. 372^v) quid sibi velint nescio.²⁾

Codicem contulit Schoell; ubi alia legerat Zachariae, plerumque denuo locos dubios inspiciendos curavit. Lectiones diligenter

1) Mentione dignum est Psellum (Heimbach 226 II 236) codicem habuisse a quo aberant CXL. CLXI? CLXV.

2) Textus historiam me enarraturum esse negavi; sed tamen nonnulla ad verum de codice M iudicium ferendum utilia concessi. Corpus igitur 168 novellarum non semper textum praebet genuinum; interpolationibus enim vetustioribus (663, 12, 668, 2) redactor addidit suas (170, 22—24, 387, 32, 459, 20, 460, 4—10, 594, 4); ibi potissimum, ubi praeter 5 alia quoque diversae recensionis exempla praestato sunt, verba pristina in MLB passim depravata esse cognoscimus: velut in nov. CXX C₅Iul., in CXXIII S₅Iul., in CXXXIII C₅(A) verum praebere solent contra MLB. Sed aliis quoque multis locis huius recensionis corruptelas detegimus (MLB: 6, 19, 74, 27, 217, 9, 226, 17, 475, 12, 537, 24, 540, 8, 629, 8, 639, 32, 665, 23, 694, 7 et ubi B deficit ML: 128, 15, 139, 26, 147, 34, 224, 5, 250, 30, 263, 24, 265, 36, 501, 1, 504, 14, 592, 11, 699, 25, 715, 19, 731, 14, 737, 24) cf. etiam 695, 3. Sicubi Basilica verum exhibent contra ML (145, 38, 168, 10, 181, 10, 192, 24, 210, 20, 331, 19, 495, 19, 585, 23, 587, 15) aut codice corporis puriore usa sunt aut ex alia collectione interpolata (cf. 181, 10, 455, 32, 487, 1, 589, 17, 600, 18, 602, 16, 607, 18, 665, 23); idque in universa bac quaestione tenendum est, alterius recensionis codices ex altera correctos esse. Ceterum de Basilicis pessime editis persaepe nil certi statui potest; ad certius

PRAEFATIO

genter enotatae sunt praeter levissima illa, quibus frusta onerare solent apparatum, vitia prosodica, *v* paragogicum, *o* ex *ω*, *η* ex *ι* a prima manu correcta quaeque his similia sunt.

z Codice Marciano longe inferior est Laurentianus (olim bibl. S. Marci Florentinae) plut. LXXX 4 chartaceus in fol. foliorum 194, et in fine et in initio mutilus.¹⁾ Scriptus est saeculo quarto decimo ductibus inaequalibus a duobus librariis, quorum alter a f. 144^r = *οὐτω μέντοις* p. 560, 10 orsus est. Praeedit index, sed amiso folio primo incipit f. 1^r a verbis *παρὰ ἰδιώτον γενομένην* (nov. LII p. 297, 9), des. f. 2^v *εξη̄ περὶ ἐπιβολῶν*; manus recens adiecit *τέλος τοῦ πτερανος*. f. 3^r incipiunt novellae, desinunt f. 194^r in verbis *απαγορεῖοντες βούλευταις τε καὶ nov. CLXII c. 2 p. 750, 18*. Archetypum in complures tomos divisus fuisse colligi videtur ex inscriptione nov. XXXIX: *ἐκ τῶν νεαρῶν βιβλίον β'*. Manus altera recens multas intrusit coniecturas plerumque e s haustas, tertia etiam recentior atramenti nigro colore conspicua rarissime appetit.

Omissae sunt in hoc libro praeter novellas latinas eae quoque, quae in Basilicis antiquitus defuerunt (cf. p. IV), interdum tamen (nov. LXXIV. LXXVI etc.) rubrica et inscriptione relieta. Quarum novellarum partes tantum Basilica receperunt, eas totas praebere solet L; sed nonnumquam eadem quae B omisit (cf. nov. I p. 7, 33 XVIII p. 130, 34 LVII. LXVI etc.) eodemque modo quo B diversas novellas contaminavit (nov. VI c. 8. XCI c. 2. CXVII c. 10. CXXIII. CXXVII p. 554, 30), verba tradita secundum B immutavit (p. 9, 17. 17, 22. 70, 26. 149, 25. 168, 6. 173, 19. 207, 16. 393, 23. 512, 17. 552, 5. 557, 23. 568, 29. 685, 4. 688, 3) atque etiam

iudicium venimus de codice M. Hic enim quamquam saepissime solus pristinam lectionem conservavit (7, 21? 22, 11. 25, 7. 45, 28. 72, 32. 74, 24? 127, 3—6? 215, 17. 220, 27. 287, 3? 313, 7. 330, 27. 334, 19—22. 352, 32. 368, 8. 386, 21. 424, 9. 494, 38), neque neglegentiis vacat (31, 38. 45, 22. 49, 9. 68, 9. 125, 11. 658, 15) omissionibusque ob homoteleuton factis (6, 39. 14, 23. 143, 14. 578, 15. 621, 4. 666, 21) corruptelisque minoribus (220, 1. 443, 6. 497, 20. 517, 19. 610, 12. 777, 23. 783, 28) neque interpolationibus levioribus (23, 37. 76, 32! 100, 9. 167, 28. 181, 11. 207, 33. 608, 17. 670, 31. 693, 15. 717, 24) glossematisque in textum illatis (33, 24. 67, 31. 71, 41? 75, 40. 80, 9. 102, 21. 142, 26 = 527, 20. 181, 19. 341, 1? 363, 33. 397, 21. 438, 3. 459, 9. 599, 3. 644, 25. 654, 22. 680, 36) neque gravioribus (459, 17. 26—29. 493, 20. 499, 38. 696, 21), quae magnam partem fluxerunt e Basilicis (72, 29? 151, 31? 153, 8? 190, 1. 325, 8. 390, 16. 465, 22? 467, 4. 493, 32? 605, 15—21. 606, 11. 654, 25. 655, 6. 673, 31? 697, 7 nov. CXLV), paucae e Codice ipsius novellis (422, 2. 594, 6. 11). Vides igitur ne hunc quidem librum pro certo duce habendum esse; nimum ei interdum tribuisse Schoellum persuasum habeo.

1) Descripsiter Bandini III 174 Biener 557 ss. Zachariae I p. VI s.

X

additamenta a novellis aliena ex B recepit (p. 291, 11). Latinarum loco semper fere summae Theodori positae sunt. Subscriptiones desunt omnes.

Antequam extrema codicis L folia perierunt, id quod inter annos 1542 et 1544 accidisse constat (Biener 568), totum librum describendum curavit (Politiani manum agnoscere sibi visus est Maier) Ludovicus Bologninus. Quod apographum nunc est cod. Bonon. bibl. commun. B 4. 67. In hoc quae in L cum extremis foliis perierunt extant p. 923 ss. Post nov. CLXVII p. 933 varia extant ad ius pertinentia, p. 1015 fragmentum *περὶ ἐπιβολῶν*, de quo cf. ad p. 755, 19. Cetera vacua sunt.¹⁾

Codicem *L* contulit Schoell, ad *l* usus est Maieri schedis Tubingensibus et Kruegeri collatione.

Solius commoditatis causa hic describo codicem Ambrosianum L 49 sup., qui aliquot novellas continet certe non ex corpore 168 novellarum haustas. Est membranaceus in 4° foll. 227; continet primum canones apostolorum et decreta conciliorum, deinde a f. 49 Nomocanonem XIV titulorum Theodori commentario auctum. Haec saec. XI scripta sunt; inde a f. 184^r scripsit manus saeculi duodecimi. Inscriptio est: *νεαρῷ ιουστινιανῷ βασιλέως περὶ τῶν Θειῶν καὶ ἵερῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων.*
τίτλος α' οὐτος ἐστὶν οὐτως· αὐτοκράτωρ κτέ. Est nov. CXXXI c. 1—4 p. 656, 12, sequuntur f. 184^v—188^r excerpta Athanasiana nov. CXXIII, f. 188^r—190^r nov. CXXXI c. 5 usque ad finem. F. 190^r—195^r nov. VI tota, quam excipit eiusdem novellae epitome Athanasiana. Capitum numeri continuantur.

τίτλος δεύτερος f. 195^r—197^r: nov. III.
titulus tertius: f. 197^r—197^v nov. XVI cui adiungitur epitome Athanasiana nov. LVI, f. 197^v—198^r nov. LXXXVI.

τίτλος δ': f. 198^v—f. 201^r nov. V, f. 201^r—204^r nov. CXXXIII, f. 204^r—204^v nov.

LXXIX. Capitum numeri continuantur.
τίτλος ε' f. 204^v—209^v: nov. VII. f. 210. 211 diversi argumenti capita a manu recentiore inserta.

τίτλος ζ' f. 212^r—212^v: nov. XIX.

τίτλος ζ' f. 212^v—215^r: nov. II.

τίτλος ὄγδοος f. 215^r—216^v: nov. XII.

τίτλος ἑταρος f. 216^v—220^v: nov. CXV.

titulus decimus f. 221^r—224^r nov. I inde a *τὸν ἔμπροσθεν p. 3, 40* (folium unum perisse videtur).

τίτλος ἑνδέκατος f. 224^r—224^v: nov. XXXII.

τίτλος ιβ' f. 224^v—226^r epitomae ex *τίτλος ιγ' περὶ ἐκκλησιαστικῶν* Athanasii *διαφόρων κεφαλαῖων* titulis I. II

1) Cf. Heimbach Zeitschr. f. gesch. Rechtsw. VIII 317 ss.

τίτλος ιδ' f. 227^v (huius folii dimidia tan-
tum pars superest): in fine extat *τῶν λο-
δαῖων αὐτοχρότων λονστινιαρὸς* i. e. ex-
ordium nov. XLV? Cf. Ath. III.

Manus prior et posterior aequales esse
videntur; capita et numeris huius codicis
propriis et spatio distinguuntur; argumenta
adscripta plerumque perierunt margine ab-
sciso. Maiores partem contulit Krueger,
minorem Schoell. Insignis est codex eo
quod et antiqua servat quae redactor cor-
poris 168 novellarum depravavit (63, 35.
675, 22) ideoque cum 5 congruere solet (6, 19.
9, 4. 10, 20. 14, 23. 22, 14! 28, 27. 35, 31. 37, 24.
43, 11. 44, 22. 60, 35. 63, 31! 97, 32. 99, 7.
421, 12. 18. 537, 24. 543, 4. 544, 26. 656, 1.
675, 18) et summa licentia immutat verba
tradita et ex aliarum recensionum codicibus
correctus est (95, 25. 673, 8).¹⁾

Editae sunt novellae graecae primum ab
Haloandro (Norimbergae 1531), qui solo
nitus est Bolognini apographo²⁾; edidit igitur
122 tantum novellarum integrum textum
graecum, correxit nonnulla, plura temere
corrupit: quid tandem praestiterit, sine accu-
rata codicis *l* notitia statui nequit (cf. Heim-
bach Ztschr. f. gesch. Rechtsw. VIII 324 ss.). In
editione Basileensi anni 1541 nonnulli
loci ope codicis M correcti esse videntur
(Biener 354), viginti quinque locorum emen-
dationes prolatae sunt in appendice, quae
in Parisina anni 1542 in textum illatae sunt.
Quae in Marciano insunt, primus edidit Hen-
ricus Scrimger Scotus Augustae Vindelicorum
anno 1556 sive ipso usus Marciano sive —
id quod post dissertationem Heimbachii l. c.
330 ss. multo verisimilius — apographo eius,
codice Palatino 387, diligenter facto, quant-
um quidem nunc licet iudicare. Correxit
paucia eaque fere levia modo versione vul-
gata modo editione Haloandrina modo suo
usus iudicio. Post hos viros nonnulla emen-
davit Agylaeus in versione novellarum la-
tina (Basileae 1561) partim tacite partim
brevisimis notis adscriptis. Haloandrinam
et Scrimgerianam contaminavit Contius in
editione Lugdunensi anni 1571, quam vul-
gatae fundamento fuisse iure dicas. Parum
enim sive ad emendationem sive ad recen-
sionem contulerunt posteri: quaedam cor-
rexit Hombergk in versione latina (Marburgi
1717, desunt dicta), plura Spangenberg
(Gottingae 1797), qui etiam Viglii Zwischen-

excerpta anno 1533 ex M facta habuit scho-
liaque potissimum ex eis edidit.¹⁾ Beck in
editionibus Lipsiensibus (1834 et 1837) ver-
bis graecis nihil fere medelae attulit, paulo
plus Osenbrüggen (Lipsiae 1840).

Textum vulgatum tandem aliquando ever-
tit Zachariae in editione apud Teubnerum
anno 1881 publicata (appendicem adiecit
anno 1884, legem de dioecesi Aegyptiaca
denuo edidit 1891). Quam tanto viro di-
gnam esse vix est quod dicas. Codicem M
totum primus contulit, L et A interdum in-
spexit, ceteros novellarum testes ad verba
pristica recuperanda adhibuit; nec tamen
minus sagacitate iudicique acumine profecit
quam diligent horum subsidiorum usu. Quod
ordinem quoque mutavit secundum tempus
constitutiones digerens (quae Iustini sunt et
Tiberii formasque eparchicas omisit)²⁾, id
neque commodum est et propter incertam
multarum aetatem improbandum.

Venio ad subsidia in edendo Authentico
adhibita.

Codices igitur ex ingenti qui extat nu-
mero (129 novit Heimbach) hos elegit Schoell.

Vindob. lat. 2130 (iur. civ. 19 cf. Heim-
bach LXIII ss.) membr. in folio foliorum 233.
Diligenter scriptus est saec. XIII vel XIV,
continet autem haec:

f. 1—50 Institutiones

f. 51^r—191^r Authenticum (folii 191 quod
superest et f. 192 vacua sunt)

f. 193^r—233 Codicis libros X—XII (Krue-
gero est J). Hanc partem ea exaravit ma-
nus, quae in Authentico correxit (V²).

Ordo novellarum, qui in plerisque codi-
cibus mire turbatus est — non glossatas
enim primo electas postea denuo recuperunt
idque saepe non pristino loco, sed appen-
dicem adiecerunt constitutionum extravagantia-
tum³⁾ — in hoc codice paene integer est:
1—10. 12. 14—20. 22—103. 105. 104. 106
—119. 133. 120—130. 132. — 11. 13. 21.
66. 86. 134. Omissa est igitur 131, bis po-
sitiae 66 et 86. Et inscriptiones et sub-
scriptiones adesse solent; numeris latinis
hic illie adscripti sunt graeci. Collationis

1) De tribus(?) Meermannianis quos habuit Sp. (Biener 555 s. 572 s.) hoc unum indagavi. Cod. Meerm. 178 (= Phillipps. 1499: L. Cohn Verz. d. Meermannhss. 39) habet f. 11^v NomocanoneM L tit., f. 156^r Coll. 87 cap., f. 179^r Coll. 25 cap., f. 209^r Leonis novellas, f. 301^r novellas 24 quae absunt ab Haloandrina, f. 363^r dicta Iustiniani Tiberii. Esse igitur videtur Meerm. III.

2) Illas edidit JGR III, has αὐέρδ. 249 ss.

3) Postquam Authenticum Irnerii aetate inventum est, e novellis 134 selegerunt 97 quas scholis explanaverunt; has in novem distribuerunt collationes (conspectum dat Heimbach proll. DCCX ss.). Priorum curis usus Accursius anno 1220 suam conscripsit glossam; glossatae eadem sunt quae in collationibus legitur, nisi quod 105 (numeri arabici sunt Authentici) est coll. VIII 6, sed glossa caret, 40 glossam quidem habet, sed a collationibus abest.

PRAEFATIO

XII

titulique nota plerumque adiecta est; glossae insunt Anteaccursianae fortasse a prima manu scriptae, Accursianae postea sed saec. XIV ut videtur additae, recentiores paucissimae.

Manus altera eiusdem aetatis atramento nigro supplevit saepius quam emendavit; tertia multo recentior (forsitan duo sint) atramento pallido ex altero codice emendavit. Codicem ceteris omnibus antecellentem contulit Schoell.

Berolinensis (antea Rosnyanus 2394 olim Pithoeanus: krit. Jahrb. I 189 Heimbach LXXIII ss.) lat. in fol. 271 membr. foliorum 162. Continet:

- f. 1—78 Authenticum saec. XIII scriptum. Primus quaternio exaratus est ab altera manu coaeva¹⁾, eadem in fine f. 98^v adiecit nov. 52.
- f. 79—86 tres particulas codicis T huc delatas. Prima complectitur nov. 8 inde a c. 13 *aut aliquos tales* (p. 76, 99), sequuntur 9. 10 usque ad *neque impetra* (p. 93, 12); altera (f. 82) nov. 72 pr. inde a *turam esse nostrae* (p. 355, 24) et 73 usque ad *si uero alter* (p. 351, 22); tertia (f. 83—86) nov. 33 inde a *toga dicimus* (p. 497, 27). 37. 38. 39. 40 usque ad *quas liberi* p. 246, 25. 44 a verbis *lege confirmantem* p. 271, 3. nov. 49.
- f. 87—162 tertii codicis partem, qua haec comprehenduntur: f. 87—91 appendix novellarum saec. XIV exarata has complectens constitutiones: 123 inde ab *habet fidutiam* (p. 712, 12). 124. 70. 66. 60. 65. 67. 21. — f. 91—110 Iuliani aliquot capita (cf. Haenel XVI). — f. 111—154 Rogerii summa Codicis mutila. — f. 155—162 fragmentum opusculi ad ius canonicum spectantis.
- De f. 1—78 haec adnotanda sunt. Ordo novellarum hic est: 1—10. 12. 14—20. 22. 23. 34—36. 41. 45. 46—48. 50. 51. 53—59. 61. 62. 68. 69. 71—86. 88—100. 102—104. 106—115. 117. 119. 120. 126—130. 132. — 11. 13. 21. 66. 86. 134. 52 (quam add. R²). Haud raro quae constitutiones omissae sint adnotavit scholiasta. Rubricator pinxit litteras initiales, collationis numerum in margine superiore laevo, tituli in dextro, in margine exteriore capitum inscriptiones, in contextu signum 5 ad denotandas paragrapheos. Manus altera saepe prioris vitia corredit et n. 52 adiecit. — Contulit Schoell.
- Monacensis lat. 3509 (iur. civ. 10, olim August. civ. 9) membr. in folio foliorum 302 saec. XIII (Heimbach LVI ss.). Institutiones sequitur Authenticum f. 45—199, cuius pars principalis patet usque ad f. 173^v; appendices adiectae sunt duae, altera f. 174—177 a manu altera eiusdem fere aetatis, f. 178—199 fortasse ab eadem manu altera. La-

¹⁾ Falso de alterius codicis particula loquitur Heimbach; f. 8 errore insertum est inter 1 et 3, ut nunc numerantur.

cunae insunt haud exiguae, quoniam nonnulla folia hinc evulsa in R transierunt; f. 64^v enim desinit in *aut armatos* p. 76, 39, f. 65^r inc. a *bit petita* p. 93, 12; f. 101^v des. in *neque ecclesiam* nov. 69 c. 1 p. 344, 26, 102^r inc. a *quibus modis* nov. 74 p. 370, 7, desiderantur praeterea partes novellarum 72. 73 (cf. supra); f. 197^v des. *novuu et antiqua* nov. 33 c. 1 p. 497, 27, f. 198^r inc. a *curialibus* nov. 40 c. 4 p. 250, 3°. Unum igitur folium prorsus interiit.

Ordo idem fere est qui in R: 1—10. 12. 14—20. 22. 23. 34—36. 41. 45—48. 50. 51. 53—59. 61. 62. 68. 69 etc. (deest accurata descriptio).

Folio 174—177 continentur nov. 128. 52, f. 178—199 nov. 101 (manus recentissima adnotavit: *alii libri non habent istam constitutionem de donationibus curialium nec sequentes*). 105 (extat bis). 116 (extat bis). 118. 122—125. 131 (extat bis). 24—33. [37—39]. 40. 42—44. [49].

Codicis T lectiones selectas primo ex Heimbachii notis excerptis Schoell, postea (a nov. LXXIX p. 388) ipse eum contulit haud minus diligenter quam V et R.

Ex ceteris libris hi interdum adhibiti sunt:

Orielensis Oxoniensis 22 (A II 7) o membr. saec. XIII (Heimbach XVII Coxe 7 Krueger praef. Cod. VIII). Novellae 17 paucarumque quae extant subscriptionum collatione a Kruegero confecta usus est Schoell.

Escorialensis bibliothecae altae I S 9 membr. saec. XIII (Heimbach LIII), ex quo inscriptiones et subscriptiones descripsit Dionysius Gonzalez.

Bamberensis D II 11 membr. in folio ^{Bamb. I} saec. XIV foliorum 217 (est Jaeckii 814 + 824 + 833. Hunc codicem cum sequenti confudit Heimbach LXI ss.). Continet:

f. 1—49^v Iustiniani Institutiones

f. 50^r—160^r Authenticum cum glossa Accursiana secundum solitum novem collationum ordinem, praeterquam quod in nona ordo hic est: 1—3. 5. 6. 14. 15. 7—13. 4. In fine additur nov. 52 ut in R. Subscriptiones adduntur novellis hisce: 8. 53—59. 61. 68. 71—77. 79—85. 88. 134. Primo ex Heimbachii apparatu varietatem excerptis Schoell, postea (inde a nov. 80 p. 390, 18) sua usus est collatione. Quae de prioribus falsa ex Heimbachio relata sunt, ea in subscriptionum indice addendisque corrimus.

f. 161^r—216^r Codicis libros X—XII cum glossa. In spatio vacuo f. 161^r et 217^r indices et addenda scripsit manus recens.

Bamberensis D I 1 membr. in folio ^{Bamb. II} saec. XIV pagg. 266 (Jaeck 826) continet haec:

p. 2. 3 actionum tabulam

p. 5—164 Authenticum secundum novem collationes, nisi quod deest IX 4. Novellae

XIII

PRAEFATIO

non glossatae desunt omnes. Subscriptiones subiciuntur hisce: 1. 4—10. 12. 14—20. 22. (23). 41. 45. 47. 48. 89. 90. 92. 93—95. Hic quoque inde a nov. 89 p. 445, 5 sua collatione usus est Schoell.

p. 165—264 Codicis libros X—XII ab altera manu aequali scriptos.

p. 265. 266 indices et tabulas.

Ad subscriptiones potissimum secundum Heimbachii plerumque apparatus variae lectiones ex his afferuntur libris:

Ambr. Vindob. lat. iur. civ. 4, olim Ambracensi, membr. saec. XIII (Heimbach LXIX).

Vind. alter. Vindob. Eugenii 157 membr. saec. XIV (Heimbach LXX).

Neob. Claudio-Neburgensi 62 membr. saec. XIII (Heimbach LXX).

Paris. Parisino lat. 4429 membr. saec. XIII vel XIV (Heimbach XLIII) perpaucas exhibente subscriptiones.

Pist. Pistoriensi bibl. capit. 103 (olim E 4. 2) membr. in folio foliorum 74 saec. XII ex-euntis. Exaratus est duabus columnis, glossa adest Anteaccursiana, cui plerumque suprascripta est Accursiana. Nov. 11. 13. 21. 66 positae sunt inter 14 et 15, deest 40; extravagantes desunt 24. 31. 32. 37. 43. 44. 49. 52. 60. 63—65. 70. 87. 118. 123. Subscriptiones insunt ad 8 (p. 80, 10. 88, 41). 121 (at cf. p. 772, 1). 123—125. 134, quas descripsit Krueger. Nov. 121 diligentissime contulit Lud. Chiappelli JCTus Pisanius intercedentibus Buonamicio et Pulleo professoribus Pisaniis.

Monacensis 6359 (olim Frisingensis) saec. XIV a Schoellio collatus est ad nov. 116.

Si qui praeterea allati sunt, loco idoneo quae opus sunt adnotata invenies.

Editio princeps prodiit Romae 1476; et haec et sequentes quarum moles non digna est quae describatur¹⁾, paene solas habent glossatas. Magni momenti sunt editiones Contii, quarum prior prodiit Parisiis 1559 (ab hac pendent Lugdunensis a. 1562 et sequentes), posterior Lugduni 1571. In illa igitur novem collationibus addidit decimam a se scilicet congestam 63 novellas completentem. Ex his unam tantum (11) ex Authentici codicibus hausit, duas (37. 64) e Iuliani epitome, unam (43) ex Isidori canonibus; maximae partis (47 integrarum et 8 summarum) non Authentici, sed Haloandri versionem impressit, trium et unius summae suam; viginti quinque ex his in 5 nunquam fuerunt. Verba Authentici expressit ex editione Parisina anni 1511, cuius vitia repetitivit; ipse contextum graeci exemplaris ope passim interpolavit. Posterior aliquanto praestat; in qua exhibuit novem collationum (sunt 96 constitutiones; nam 126 omissa est

eiusque locum tenet versio Haloandrina) et nov. 11 versionem vulgatam; duodecim constitutionum (13. 21. 40. 52. 60. 101. 122. 118. 131. 123—125) versionem ex Authentici codicibus dedit, nov. 43 ex actis conciliorum, n. 138 ex appendice Iuliani, sex Iuliani epitomas, quadraginta ab aliis, octo a se translatas; ordinem autem secutus est corporis 168 novellarum. Veri igitur Authentici et formae et ordinis omnia deleta erant vestigia. Praeterea hic quoque ex Haloandri versione et graeco exemplari summa licentia textum interpolavit; qua de re plura disces ex Heimbachii prolegomenis DCIX ss. eiusque notis, cum in hac editione talia omnia afferre necessarium visum non sit.¹⁾

Contii editionem repetiverunt recentiores; aliquid fructus accessit e Pithoei collatione (1573) et Iuliano (1576), in quibus edidit versionem veterem nov. 37—39. 67. Ordinem vulgatum primus mutavit Beck (Lipsiae 1836 et 1837) restituto pristino, textui succurrit novellis 49. 63—65. 67. 70 quas e V ediderant Savigny et Biener insertis emendationibusque temptatis saepe felicibus. Beckium exceptit Osenbrüggen (Lips. 1840 etc.), qui perspecta vulgatae pravitate pristinam textus formam recuperare studuit antiquis editionibus et inde a nov. 22 codice Hamburgensi inspectis: nec tamen multum profecit (cf. G. E. Heimbach krit. Jahrb. II 792 ss.).

Contianum igitur fere textum suscepit G. E. Heimbach, qui primus criticam editionem confecit (2 voll. Lips. 1846. 1851). Qui tantum laborem huic negotio impedit, ut summa laude dignus sit, quamvis multa non recte administraverit. Plane enim abolita Contianae auctoritate ex ingenti codicum numero paucos eosque praestantes electos recensionis fundamentum esse voluit; quos quod non accurate contulit nullaque paene est pagina, in qua falsa non retulerit, id illius aetatis homini magis condonandum est quam si qui nunc talia peccant. In emendatione haud ita multum praestitit.

Huius igitur editionis consilium est et novellarum graecarum et Authentici pristinam restituere formam. Ab utraque parte summae obstant difficultates; illic saepe nescis utrum ipsius Iustiniani an redactoris sylluges alicuius an interpolatoris recentioris verba recuperes; hic plerumque difficillimum est dijudicare, quid in exemplari graeco scriptum viderit, quid intellexerit qui vertit homo perquam stultus. Illic codicem Marianum maxime secutus est Schoell, hic cautissimum se praestitit atque etiam spe-

1) Quibus usus sit codicibus, non constat nec multum interesset scire, nisi aliquot subscriptiones praevererent haud spernenda — si homini fides.

1) Cf. Biener 322 ss. Heimbach DLXXXIX ss.

PRAEFATIO

XIV

ciosissimas coniecturas saepe in apparatu tan-
tum commemoravit. Codicum ceterorumque
fontium lectiones adnotatae sunt diligenter
praeter vitia levissima, coniecturae virorum
doctorum eae tantum, quae aliqua proba-
bilitate commendarentur.

Versio latina plane renovata est, qua
de parte optime meruit Krueger; indices
adieci sua ipsi utilitate commendantur, in
addendis et indice de Bambergensium lectio-

nibus accuratius relatum esse quam in
ipsius contextus notis supra dixi. Restat
igitur ut gratias agam maximas et Schoelli
et meo nomine omnibus quicunque de hac
editione meruerunt, imprimis Paulo Krueger
Theodoro Mommsen Eduardo Zachariae de
Lingenthal clarissimae memoriae viro, praet-
erea Francisco Skutsch amico, qui praeter
Kruegerum et Mommsenum in plagulis cor-
rigendis me adiuvit.

Vratislaviae d. 17 m. Nov. 1894.

Guilelmus Kroll.

ADDENDA.

- 2 in nota: Anon. Bod. 212 est Eclogae V 7
 3, 3 corrige ἐβουλίθησαν
 4, 14 τοι recte del. Zach(ariae) ad notam marginalem
 (quae exhibetur in eius editione I 21 n. 11) spec-
 tare dicens
 6, 19 εἰδότε κληρονόμους ὡς coni. Zach.
 10 in nota: Athanas. 10, 1 (pro 9, 1). — adn. 6: nota
 quae est in M non ad ed. II referenda est
 (Zeitschr. d. Sav. St. VIII 244)
 11, 7 in 5: usum qui fuerat] usumque (quidem Schoell)
 fructum Zach.
 16, 15 κάκεινοις] καὶ ὄλλοις Zach. servato κτήμασιν.
 — 24 in 5: usus Zach.
 17, 14 corr. δόντος
 20, 35 ἔκλησις καὶ τούτων ἀπαντες Zach.
 21, 2 in 5 invitationibus Kroll
 23, 18 ἀντῶν] ταίτην Zach., αὐτὸς Schoell
 24, 4 γυνόσκοντα — τιμὴν Zach. cf. 314, 11. — 6 dn.)
 CP. Zach.
 25, 25 διαχθέντα Zach.
 32, 9 πολὰ coni. Schoell cl. 667, 7 (at cf. v. l. et 671, 25).
 — 29 τὸ τέτ. τῆς ἐξ ἀδ. αὐτοῦ περιουσίας Zach.
 34, 19 μῆτ' αὐτὸς Schoell recte
 35, 15 XVI.] XVII. Zach. — adn. ad 5 16: bisiliario
 Bamb.
 36, 3 adn: οἵ γε Coll. 87 cap.
 47, 29 ideo deesse nomen episcopi Alexandrini existi-
 mat Zach., quod sedes tum vacua fuerit (cl.
 chron. orient. p. 82 ed. Ven.)
 55 nota: vv. 7—28 in appendicem Nomoc. L tit. per-
 venerunt e Coll. 87 cap. 14
 57, 33 πρόττειν coni. Schoell
 60, 7 τῷ τι Zach. — 26 ἐπικεῖσθαι Zach. recte
 63, 3 τὸ πρᾶγμα <τὸ> Zach. — 17 ὡς κοινωφελῆ ὄντα
 καὶ idem. — 31 scribe <ἐπι> τὸν ex A 5. — 30
 adn. ad 5: Mad. Bamb. (non Mod.)
 65, 1 ἐπάρχον Schoell recte. — τε del. Zach. — 32
 καθ' αὐτὸν Kroll
 71, 4 ἔος τῆς ἀρχῆς εἰσισταται, δίκας τῆς κλοπῆς ὑπο-
 στησόμενος Zach.
 76, 31 aut ἔκστης aut ἀρχόντων cum B Zach.
 78 adn. ad 5 17: kal. Madii (om. XIII) Bamb. II,
 data kal. XIII caput bisiliario Bamb. I
 80 adn. ad 5 10: dat. k. IIII madii capitulo bisiliiano
 add. rubr. in Bamb. II datur XIII kal. mal. p.
 const. uisiliario h̄c consul Pist.
 89, 9 qui <primores> in Zach. — 18 felicissimum no-
 strum . . . exercitum, ut reliqua curialis a. func-
 tionis Zach. — 33 ne ab eis praesumatur Zach.
 90, 34 καὶ del. Zach.
 92 adn. 5: kal. (non k.) Bamb. II
 93 adn. ad 5 37: Maii (non Mau) Bamb. II
 94, 10 eisdem Zach. recte. — 22 eis] episopis Zach.
 98, 8 τε] τι Zach. — 16 ei καὶ ἡ καὶ cum L 5 Ha-
 loandro Zach.
 99 adn. ad 5 12: obtub', bisiliario, consule indic. XIIII
 Bamb. II
 100, 29 τῆς ἐπι] an ἐπι τῆς? cf. 5 — 35 τὸν νόμον
 variis modis temptat Zach. Zeitschr. d. Sav.
 St. XIII 10
- 104, 19 τοῦ ante ἐπάρχον add. Zach.
 107, 27 παραπομένας Zach.
 108, 35 verba ὅπως — 36 πολιτείαν vice fungi ver-
 borum 26 ὅπως — 27 διατυπώσεως pulat Zach.
 haud recte
 117, 17 in 5: quisque Zach. — adn. ad 5 9: bilisiario
 Bamb.
 127 adn. 3 dele 5 post ἀνιχνεῦσαι M. — adn. ad 5 9:
 kal. mad. et uic. con. Bamb.
 134, 2 ἀπογορεψῆν Zach. — 8 ταῦταις idem
 137, 34 δὲ del. Zach.
 140 adn. ad 5 26: dat. XV kal. et ē (non c.) bili-
 sario Bamb.
 144 adn. ad 5 27: dat. kl. aprilis cap. c. bilisario uic.
 c. Bamb.
 155, 30 sqq. ἐπιβούλευμενην . . . αὐτὴν Zach.
 156 nota: ex B 28, 7, 2 post nov. CXVII c. 9 in L. —
 adn. 30: κρατήσει etiam L
 157 adn. 4 ἐν τοῦ τῆς L
 158, 25 eis cum 5 del. Kroll
 167, 16 plusquamperfectum augmento carens et hic et
 ceteris locis servare debebat Schoell
 186 adn. ad 5 31: de Bamb. II vere relatum est
 187, 11 corr. τὰ pro τῷ
 188, 2 ex] et Zach. — 38 subscr. uiri clarissimi c.
 Bamb. 11
 190, 28 διότι — 35 φόρους parenthesin putat Zach.
 Zeitschr. d. Sav. St. X 292
 194, 5 cf. etiam 112, 25 BΣ 60, 43, 4 (quo loco φ' corr.
 Zach.)
 201, 33 αὐτοῖς sc. ὑπηκόοις Zach.
 205, 30 τῶν del. Schoell
 206, 14 ἐνεκεν] ἐνοχον Kroll cl. 465, 13 ep. Jacob. 2, 10
 Usener d. heil. Theod. 114
 241, 6 in praesenti necessariam tempore Zach.
 246, 25 ἐξαγεων M.
 247, 3 νομοθετούμενων M.
 249, 12 τοῦ το <τὸ> τῶν Schoell cl. 435, 1
 260, 33 <καὶ> οὐν̄ εἴναι cl. 5 Zach.
 275, 16 μετὰ] an κατὰ? cf. 5
 277 adn. ad 5 12: consuli (non consul.) Bamb. —
 ad 14: habet etiam Bamb. I in fine coll. IX, in
 T adicitur post nov. CXXVIII (= Auth. 133).
 285, 34 dat. kl. sep. τ. iust. a. c. bis. uic. con. anno
 secundo Bamb. II (cf. ad 287, 37), d. k. sept. cp.
 iust. an. XI. bil. ann. II° T
 287, 37 dat. X kl. sept. cap. pc. bisiliario uic. c. anno
 secundo Bamb. II d. X. k. set. ep. c. bil. uir.
 cl. cs. T
 298, 34 subscr. in T (ubi praescribitur rubricae nov.
 XLV = Auth. 52) f. 177: dat. kal. septembribis
 constan. a iust. imperatore pp. an. XII. pc.
 305 adn. ad 5 39: X. habet Bamb., octub. idem
 308 adn. ad 5 16: imper. domino] iaap. doaano Bamb.
 310 adn. ad 5 27: XI.] VII. decimo Bamb. — cons.
 consul. idem
 312 adn. ad 5 11: nouemb. ep. impr. dnm. Bamb.
 329, 10 corr. ΣΑ — adn. ad 5 7: CP. om. etiam Bamb.
 — dn.) dnn. idem
 339, 22 deditae Zach.

ADDENDA

XVI

- 344, 14 corr. ἔτι καὶ ἐτέρον
 354, 22 ταῦτην τὴν θεοπειαν Zach. nunc. — 39
 subscr. habet Bamb. I, qui cp. Ip. dnm. iustiniianus
 356, 32 ἄλλοις Zach., idem ὥστε — 33 σᾶν pertinere
 putat ad praefectum praetorio, cetera ad praesides provinciales. — 35 subscr. est in Bamb. I
 qui om. non. Iun. CP. habetque dnno et uic.
 359, 1 admirabilibus vel admirandis fuit in ε
 370 adn. ad ε 5: prid. nonas Bamb. — ss. (non consule) idem
 377, 15 γένουτο Zach.
 378 adn. 3: corr. n.o.v. XLII (non XLIII).
 381 adn. ad ε 7: dat. quinto id. octub. Bamb.
 387 adn. ad ε 39: sept. (non sep.) Bamb. — Apione] consule aprone Bamb.
 388 Nov. LXXIX extat in A f. 204, cuius lectiones sunt hae: 5sq. αὐτοφάτῳ ιονστινιανὸς αὐγονότος M. τὰ ἀ. καὶ μακαριωτάτῳ πατῷ. Κωνσταντινούπολεως. — 7 γνόντες ἐπὶ τίς εὐδαίμονος ταῦτης π. — 12 διασύρειν — τινας — 13 δίκας — om. η̄ et η̄ πρὸς ἀσκητὰς — 14 πέμποντι πρ. ἔξονταιν διδύντες αὐτοῖς ἐνδον γίνεσθαι — 17 ισως ἀνδράσι καὶ — 20 εἰ] ἵνα εἰ — ἔχει — 22 η̄ καὶ — ἐν] τῶν ἐν — 23 om. πόλεως ἐπάστης ἐπισκόπω — 27 δῑ] καὶ δῑ — 32 θεοφιλῶν ut ε — 389, 1 om. τα περὶ τῆς — 2 δικαστῶν — om. αἰτὰς ut ε — 3 om. τὸν primum — 4 θείους θείους καὶ δύσιος — οὔτως — οιόμενοι ἔχειν — 8 ὑπάρχον — 10 τοῦ τε ἐνδιξοτάτου ὑπάρχον — 14 παντελῶς γενέσθαι — 17 τῆς εὐδαιμονος ταῦτης — 20 ἀναδέξῃ — 21 προστάττονσαν — 22 om. θείον — 23 τοῦ χράμματος τούτον — 25 om. τὰς — 31 om. δ. — 33 ποιήην τὲ ī λίτρων χρυσοῦν — 34 δοθησομένας — 35 πράκτορας δέ γε om. οἱ — ὅλως προσαγαγεῖν τοιαντην τ. ὑπὸ τῶν — 37 κωλύομενοι καθ. — 39 om. το — 390, 1 εἰς πάντας τούτουν κρ. τ. ν. τὸν πρὸς τινας — 3 η̄ καὶ — 4 ἔχοι] ἔχοντας πρόγμα δίκης οἰασοῦν — 5 om. τῆς prius et alterum — 6 κρατεῖν κυρίως κατὰ
 430, 24 δὲ] requiritur δὴ
 441, 31 ἔχοισν cl. 442, 3 Zach.
- 444, 14 lacunam statuit Zach. haec fere supplens: οὐδὲ ζηταὶ ἀδελφοῦ ἐπειτα δὲ ὁ ἐκ γάμου συγκλητικοῦ πρὸς σκηνικῆν τεχθεῖς οὐ νιθος, ἀλλὰ γνήσιος ἔσται καὶ οὐδὲ] ἔξει.
 469 adn. 15: τὰς πολλὰς B2 41, 7, 12—21 νόμος] Cod. 5, 14, 9
 483, 3 an φίπερ?
 494, 15 aut hic ἀπαντήσειαν aut 17 ἀφίκοιτο Schoell
 495, 10 ἰδιωτῶν στρατιών Krueger
 507, 20 de apari Zach. Zeitschr. d. Sav. St. X 294
 508, 21 κατὰ δέκα χρονῶν del. et 29 χρονίων scrib. Zach. ibid. XIIII 33 s.
 510. Nov. CVII cap. IIII habet epit. 31, 21 (IGR VII 65)
 514, 36 γενέσθαι aut eiusmodi aliquid ante τοῦ add. Krueger
 563, 19 corr. τῷ pro τῷ
 593, 3 αὐτοῖς] αὐτοὺς Kroll
 609, 6 corr. βασάνων pro βασάντων
 650. Nov. CXXX fuit in B 57, 5 secundum ind. reg.
 666 adn. ad ε 4: huc pertinere videtur subscriptio quae in Pistor. et Escor. praescribitur nov. CXXXIII (= Auth. 131): dat. (datur Esc.) prid. (pridem Esc.) k. Nov. CP. (cap. Pist.) imp. (cpr. Pist.) dn. (dni. ni. Esc.) Iustiniani (iust. libri) pp. Aug. (cog. libri) auno XVIII. pc. (pac. Pist.) Basilic vc. anno IIII [a. 545]
 693, 1 priore coniectura relecta Zach. Zeitschr. VIII 233 proponit: πέπονθε περσεκοντλον] ἡναγκάσθη ἐπιδίδοσθαι
 711, 17 in ε utilitate caret coni. Mommsen
 734, 7 τὴν] μη̄ Mommsen
 753, 14 aliquid turbatum esse perspexit Mommsen; post εἴτα excidiisse verbi causa ὁ ὠνησάμενος putat Kroll
 760, 13 verba τοῦ — ἔθρον post φόρων l. 11 ponenda esse putat Mommsen
 763, 18 in M esse Ιονιανῶν et scribendum esse Ιονιανῶ σ<νηγόω> perperam contendit Zach. et olim et nunc (Zeitschr. XV 369)
 764, 29 verba τὴν — ἀλλὰ insiticia putat Mommsen
 781, 29 καὶ primum del. Mommsen
 782, 18 verbū μηδὲ μετὰ ταῦτα suspecta habet Mommsen

SIGNORUM EXPLICATIO.

I. In adnotatione critica ad Novellarum textum graecum:

M = codex Marcianus graec. 179 saec. XIII (praef. VIII).
L = codex Laurentianus plut. LXXX 4 saec. XIV (praef. X).
A = codex Ambrosianus L 49 sup. saec. XII (praef. X).
B = Basilica (praef. IV).
B^c = codex Coislin. 151 saec. XI et 152 saec. XIV
B^l = codex Laur. pl. LXXX 11 saec. XII
B^p = codex Parisinus 1357 saec. XV
B^f = editio Fabrotiana
B^s = Synopsis Basilicorum
B^S = scholia Basilicorum
s = versio latina quod vocatur Authenticum.
vulg. = vulgata editionum lectio.
Ath. = Athanasiou epitome (praef. VII).
Cod. = Codex Iustinianus.
Coll. XXV cap. (C) = Collectio XXV capitulorum (praef. VII).
Coll. LXXXVII cap. (S) = Collectio LXXXVII capitulorum (praef. VIII).

Coll. const. eccl. = Collectio constitutionum ecclesiastiarum (praef. VII).
Dig. = Digesta Iustiniani.
Epan. = Epanagoge legis (praef. V).
Inst. = Institutiones Iustiniani.
Iul. = Iuliani epitome latina Novellarum (praef. VI).
Iul.^b = codex Berolinensis 269 saec. VIII—IX
Iul.^p = codex Paris. 4568 saec. VIII—IX
Iul.^v = codex Vindobon. 2160 saec. X—XI
Iul.^w = codex Vercellensis saec. X
Nomoc. XIV tit. = Nomocanon XIV titulorum (praef. VII).
Nomoc.^d = eiusdem Bestae commentario aucti cod. Dublin. Trin. Coll. 494 saec. XII
Nomoc.^m = eiusdem Nomocanonis aucti cod. Monac. 122 saec. XII
Nomoc. L tit. = Nomocanon L titulorum (praef. VIII).
Proch. = Ο πρόχειρος νόμος (praef. V).
Theod. = Theodori epitome Novellarum (praef. III).

II. In adnotatione critica ad versionem latinam quod vocatur Authenticum:

R = codex Berolin. 271 saec. XIII (praef. XII).
r = folia alterius libri codici *R* adnexa.
V = codex Vindob. lat. iur. civ. 19 saec. XIII—XIV (praef. XI).
T = codex Monac. lat. 3509 saec. XIII (praef. XII).
t = eiusdem particulae in codicem *R* illatae.
Bamb. I. II. = codices Bambergenses D II 11 et D I 1 saec. XIV (praef. XII).
Escorial. = codex Escorialensis I S 9 saec. XIII.
O = codex Orieiensis Oxoniensis 22 (A II 7) saec. XIII.

Ambrac. = codex Ambracensis Vindob. lat. iur. civ. 4 saec. XIII.
Neob. = codex Claustro-Neoburgensis 62 saec. XIII.
Paris. = codex Paris. 4429 saec. XIII—XIV.
Pist. = codex Pistoriensis 103 saec. XII.
Vind. alter = codex Vindob. Eugenii 157 saec. XIV.
dett. = deteriores, *a.* = alii codices.
ed. pr. = editio princeps Authentici (Romae a. 1476).
vulg. = vulgata lectio (praef. XIII).
edd. = editiones Authentici vel aliquot vel pleraque.
Gr. = Graeca novellarum lectio.

^{a b} litterulis ad codicum notas adpositis distinguitur librarii scriptura primaria (e. g. *M^a*) et secundaria (*M^b*).
^{1 2 3} numeris ad codicum notas adpositis distinguitur librarii manus (e. g. *L¹*) a correctoris correctorumve mutationibus (*L², L³*). Ubi prima manus sola notatur, correctorem in codice reposuisse quod in contextu nostro editum est, ubi correctio sola, primam manum cum editis consentire significatur.

pr. et *corr.* distinguunt priorem lectionem et correctam, si quando de auctore correctionis non satis constat.
s. v. = scriptura vel notula in codice supra versum adscripta.

in mg. = scriptura vel notula in codice in margine adscripta.
v. l. = varia lectio.
m. rec. = manus recens.
*add(it) om(itit) dell(et) suppl(et) coll(ocat) ser(ibit) corr(i-git) not(at) cit(at) coni(ecit) leg(endum) scrib(endum) vid(etur) lit(ura) ras(ura) ex corre(c)tione) in spat(io) vac(uo) rubr(ica) inscr(iptio) subscr(uptio)
^[] cancellis quae inclusa sunt delenda esse indicatur.
^() uncis quae inclusa sunt, praeter codicum fidem addita esse indicatur.
 stellula * praefixa id quod in contextu editur ex Schoellii emendatione repositum esse significatur.*

Cambridge University Press
978-1-108-07127-7 - Corpus Iuris Civilis: Volume 3: Novellae
Edited by Rudolf Schoell and Wilhelm Kroll
Frontmatter
[More information](#)

Cambridge University Press
978-1-108-07127-7 - Corpus Iuris Civilis: Volume 3: Novellae
Edited by Rudolf Schoell and Wilhelm Kroll
Frontmatter
[More information](#)

IUSTINIANI NOVELLAE

RECOGNOVIT

RUDOLFUS SCHOELL

Cambridge University Press
978-1-108-07127-7 - Corpus Iuris Civilis: Volume 3: Novellae
Edited by Rudolf Schoell and Wilhelm Kroll
Frontmatter
[More information](#)

NOTARUM EXPLICATIO.

I. In adnotatione critica ad Novellarum textum Graecum notis usus sum hisce:

M = codex bibliothecae Marcianae Venetus gr. 179 (olim Bessarionis cardinalis) membr. fol. saec. XIII, qui post Leonis novellas integrum corpus 168 novellarum Iustiniani cum appendice edictorum eiusdem et novellarum Iustini atque Tiberii continet (cf. Biener *Geschichte der Novellen Iustinians* p. 114 sq. 551 sq.). Quae omnia ex eo codice exscripta edidit Henricus Scrimger Scotus Augustae Vindel. a. 1558. Contulit ipse.

L = codex bibliothecae Laurentianae Florentinus plur. LXXX. 4 chart. fol. saec. XIV (cf. Biener l. c. p. 557 sq.), in quo extat corpus 168 novellarum non integrum illud, sed ad Basilicorum normam redactum passimque interpolatum et circumcisum. Libri nunc in fine mutili (deficit in nov. 163 cap. 2) antequam iacturam passus est, exemplum paravit Ludovicus Bologninus, quod hodie servatur in biblioteca Dominicana Bononiensi: Bolognini exemplum expressit Gregorius Halander novellarum graecarum princeps editor (Noremburgae a. 1531). Contulit ipse.

A = codex bibliothecae Ambrosiana e Mediolanensis L 49 superioris ordinis, membr. 4°, ubi Nomocanon aucto XIV titulorum saec. XI exarato adiunctus est delectus Novellarum ad ius canonicum potissimum pertinentium saec. XII perscriptus: *Νεαραι ιωντινωνού βασιλέως περὶ τῶν θείων καὶ ιερῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων*. Novellae per ordinem titulorum minimum quattuordecim (nam extrema codicis folia perierunt) dispositae insunt haec: 134, 1—4. 131, 5 sq. 6. 3. 16. 86. 5. 133. 79. 7. 19. 2. 12. 115. 1. 32. 83; aliarum nonnullarum summae inseruntur ex Athanasii epitome petitiae. Ceterum etiam in integris novellis transcribendis saepius epitomatorem egit librarius. Contulit librum ex parte in usum meum P. Krueger, partem ipse excussi.

B = Basilica ad editionem Car. Guil. Ern. Heimbachii (Lips. 1833—1870) et supplementum Zachariaei (ib. 1846).

B^c = Basilicorum codices bibl. Coislinianae Parisini 151 (saec. XI) libros I—IX continens et 152 (saec. XIV) libros XI—XIV continens (cf. Heimbachii prolegomena p. 159. 166).

B^l = Basilicorum codex bibl. Laurentianae Florentinus pl. LXXX. 11 saec. XII, libros XXVIII. XXIX continens (cf. Heimbach l. c. p. 168).

B^p = Basilicorum codex Parisinus 1357, libros XLVI—LII continens (cf. Heimbach l. c. p. 172).

B^f = Basilicorum editio Fabrotiana (Paris. 1641—47).

B^s = Synopsis Basilicorum (Zachariae Ius Graeco-Romanum V).

B^S = scholia Basilicorum.

s = versio latina vulgata quod vocatur Authenticum, quae ex Graeco exemplari antiquissimo Novellarum

maiore cum fide quam peritia expressa lectionis Graecae traditae vel testimonia praestat vel supplementa. *vulg.* = vulgata editionum lectio.

Ath. = Athanasii Scholastici Emiseni epitome Novellarum (Gust. Ern. Heimbach *Ἀρένδοτα* I).

Cod. = Codex Iustiniani.

Coll. LXXXVII cop. = Iohannis Scholastici collectio LXXXVII capitulorum (Heimbach *Ἀρένδοτα* II; add. Pitra Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta II 385 sq.).

Coll. const. eccl. = Collectio constitutionum ecclesiasticarum tripartita (Voelli et Iustelli bibliotheca iuris canonici veteris II 1223 sq.; add. Pitra l. c. II 410 sq.).

Dig. = Digesta Iustiniani.

Epan. = Epanagoge legis Basilii et Leonis et Alexandri (Zachariae collectio librorum iuris Graeco-Romani ineditorum Lips. 1852).

Epan. aucta = Epanagoge aucta (Zachariae Ius Graeco-Romanum IV).

Inst. = Institutiones Iustiniani.

Iul. = Iuliani epitome latina Novellarum Iustiniani (ed. Haenel Lips. 1873).

Iul.^b = Iuliani cod. Berolinensis olim Rosnyanus lat. fol. 269 saec. VIII—IX (cf. Haenel praeft. IV), quem ipse examinavi.

Iul.^p = Iuliani cod. Parisinus 4568 saec. VIII—IX (cf. Haenel praeft. II).

Iul.^v = Iuliani cod. Vindobonensis 2160 saec. X—XI (cf. Haenel praeft. VI).

Iul.^w = Iuliani cod. Vercellensis saec. X (cf. Haenel praeft. VII).

Nomoc. L tit. = Nomocanon L titulorum, Ioanni Antiocheno immerito adscriptus, cum appendice capitum ecclesiasticorum (Voelli et Iustelli bibliotheca iuris canon. vet. II 603 sq.; add. Pitra iur. eccl. hist. et mon. II 416 sq.).

Nomoc. XIV tit. = Nomocanon XIV titulorum, qui Photius patriarchae nomine fertur (Pitra l. c. II p. 445 sq.).

Nomoc. d = Nomocanonis XIV titulorum Theodori Bestae commentario aucti cod. Dublinensis Trin. Coll. 494 saec. XII. Novellarum locos exscriptis Krueger.

Nomoc. m = eiusdem Nomocanonis aucti cod. Monacensis 122 (cf. Pitra I 660 sq. II 441). (Cf. Krueger in *Zeitschrift für Rechtsgeschichte* IX 185 sqq. Zachariae von Lingenthal *Die griechischen Nomocanones* Petropoli 1877).

Proch. = *Ο πρόχειρος νόμος*. Imperatorum Basilii, Constantini et Leonis Prochiron (ed. Zachariae Heidelbergae 1837).

Proch. auctum = Prochiron auctum (Zachariae Ius Graeco-Romanum VI).

Postul. = *Αἱ ψόνται . . .* (ed. Zachariae Heidelberg. 1836).

Theod. = Theodori Scholastici Hermopolitani breviarium Novellarum (Zachariae *Ἀρένδοτα* Lips. 1843).

NOTARUM EXPLICATIO.

II. In adnotatione critica ad versionem latinam vulgaratam quod vocatur Authenticum notis usus sum hisce:

R = codex bibliothecae regiae Berolinensis, olim Rosnyanus ex libris P. Pithoei, lat. fol. 271 membr. saec. XIII (cf. Heimbach prolegg. Auth. LXXIII). Contuli ipse.

r = particulae librorum mss. Authentici duorum codici *R* adnexae.

V = codex bibliothecae caesariensis Vindobonensis lat. iur. civ. 19 membr. fol. saec. XIII—XIV (cf. Heimbach l. c. LXIII). Contuli ipse.

T = codex bibliothecae Monacensis lat. iur. civ. 10 saec. XIII (cf. Heimbach l. c. LVI). Lectionem huius codicis ex apparatu Heimbachii ubi e re videbatur enotavi, constanter repetere nolui.

t = eiusdem codicis folia aliquot in Berolinensem *R* singulari fato illata.

O = codex Orielensis bibliothecae Oxoniensis A II 7 saec. XIII. Novellam 17 cum eo libro contulit Krueger, idem paucas quae extant subscriptiones enotavit.

Escorial. = codex Escorialensis bibliothecae altae I S. 9 saec. XIII, unde inscriptiones et subscriptiones in suum usum exscriptas mihi commodavit Krueger.

Bamb. I. II = codices bibliothecae Bambergensis D I. 1 et D II. 11 saec. XIV, e quibus inscriptiones et subscriptiones exscriptis Heimbachius.

Ambrac. = codex Ambracensis Vindobonensis lat. iur. civ. 4 saec. XIII.

Neoburg. = codex Claustro-Neoburgensis 62 saec. XIII.

Paris. = codex Parisinus 4429 saec. XIII—XIV.

Pistor. = codex bibl. capit. Pistoriensis E 4.2 saec. XII.

Vind. alter = codex Vindobonensis ms. Eugenii 157 saec. XIV.

Horum quinque librorum scripturas si quas citavi

repetii ex farragine editionis Authentici a Gust. Ern. Heimbachio curatae (Lips. 1846—1851).

dett. = deteriores, *al.* = alii codices.

ed. pr. = editio princeps Authentici (Rome a. 1476). *vulg.* = vulgata lectio editionum cuius fere auctor est Contius (Paris. 1559. 1571 etc.)

edd. = editiones Authentici vel aliquot vel pleraque.

Gr. = Graeca novellarum lectio.

a b litterulis ad codicem notas adpositis distinguitur librarii scriptura primaria (e. g. *M^a*) et secundaria (*M^b*). *1 2 3* numeris ad codicem notas adpositis distinguitur librarii manus (e. g. *L¹*) a correctoris correctorum mutationibus (*L², L³*). Ubi prima manus sola nota tur, correctorem in codice reposuisse quod in contextu nostro editum est, ubi correctio sola, librarium codicis cum editis consentire significatur.

pr. et corr. distinguunt priorem lectionem et correctam, si quando de auctore correctionis non satis constat. *s. v.* = scriptura vel notula in codice supra versum adscripta.

in mg. = scriptura vel notula in codice in margine adscripta.

v. l. = varia lectio codicium vel unius codicis a tradita scriptura discrepans.

m. rec. = manus recentis.

add(it) om(ittit) del(et) suppl(et) coll(ocat) scr(ibit) corr(i-git) not(at) cit(at) con(ectit) leg(endum) scrib(endum) vid(etur) lit(ur) ras(ur) ex corr(ectione) in spat(io) vac(uo) rubr(ica) inscr(ipcio) subscr(ipcio)

[] cancellis quae inclusa sunt delenda esse indicatur.

{ } uncis quae inclusa sunt, praeter codicum fidem addita esse indicatur.

Stellula * praefixa id quod in contextu editur ex mea emendatione repositum esse significavi.

R. Schoell.